

MÁRIA G. SÁNDOR

DIE PLASTISCHEN UND ARCHITEKTONISCHEN FRAGMENTE DER MARIENKAPELLE

A MÁRIA KÁPOLNA KŐFARAGVÁNYAI

DIE FUNDUMSTÄNDE

Während die Ausgrabung des teilweise schon freigelegten mittelalterlichen Universitätsgebäudes am

A FARAGVÁNYOK ELŐKERÜLÉSE

Az északi kert ásatása során a vár keleti végében megtalált és részben már feltárt középkori egyetem tovább-

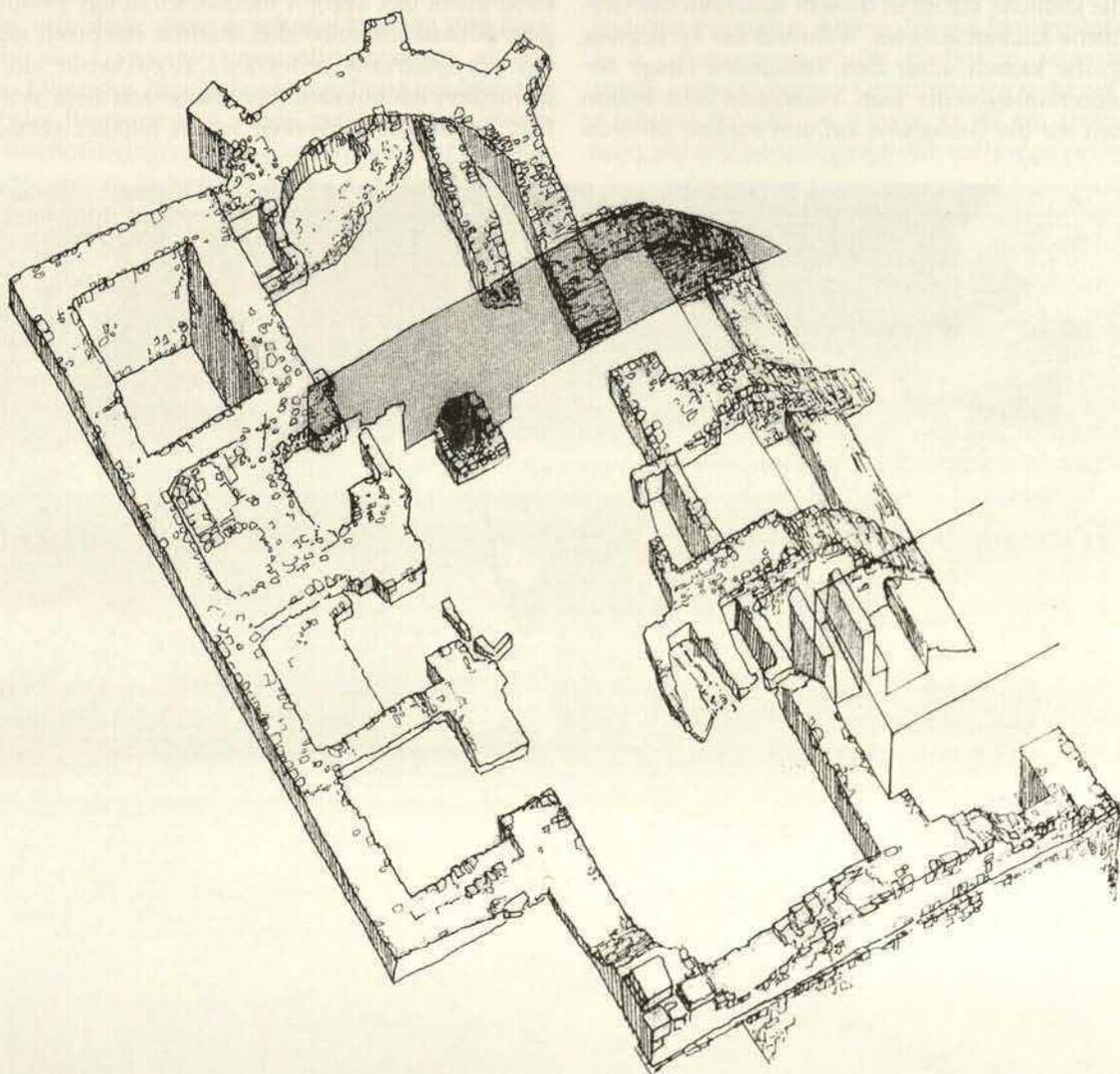

Abb. 64. Axonometrischer Grundriß der Goldenen Marienkappelle und Schnitt des den Skulpturenfund bergenden Forschungsgrabens
64. kép. Az Aranyos Mária kápolna axonometrikus alaprajza és a szoborieletet rejtő kutatóárok metszete

östlichen Ende der Burg weiterging, dehnten wir unsere Forschungen im nördlichen Garten gleichzeitig auf das Gelände westlich der Universität aus. Dabei war es unser Ziel, weiter nach jenen mittelalterlichen Bauten zu forschen, die aus den Schriftquellen zwar bekannt, jedoch von den Türken noch vor der Rückeroberung zerstört wurden und nahezu spurlos verschwunden sind. Deshalb zogen wir westlich von der Universität, wie schon bei den früheren Forschungen, einen in nordsüdlicher Richtung verlaufenden Forschungsgraben, um das Gebiet zu sondieren. Im mittleren Grabenbereich stießen wir unter dem Humus auf eine Trümmerschicht, in der wir einige kleinere skulptierte Fragmente fanden. In etwa 150 cm Tiefe vom Oberflächenniveau des Gartens erschienen dann zwei rechtwinklig zum Graben verlaufende, parallele Mauern. Die aus formlosen Steinen verlegte nördliche Mauer hatte eine regelmäßige Innenflucht, dagegen war ein größerer Abschnitt der südlichen Mauer zerstört. Die freigelegten Überreste legten die Vermutung nahe, daß es sich hier um ein gemauertes Grab handeln mußte. In Anbetracht dessen setzten wir die Grabung fort und begannen vorsichtig, die Mauerreste bzw. das vermutete Grab freizulegen (Abb. 64). Beim Säubern der Mauern stellte sich heraus, daß die Mauerkrone teilweise abgerissen war und daß die südliche Mauer in diesem Abschnitt des Grabens ziemliche Lücken aufwies. Während der Freilegung der Grabgrube kamen unter den Trümmern einige bemalte Skulpturenfragmente zum Vorschein. Sehr behutsam deckten wir die Grabgrube auf und stießen darin zu

bi feltárásával egyidejűleg kutatásainkat kiterjesztettük az épülettől nyugatra levő területre. Célunk ezzel az volt, hogy tovább kutassuk azokat az elpusztult középkori épületeket, amelyek az írott forrásokból ismertek voltak, de még a töröktől való visszafoglalás előtt elpusztultak, szinte nyomtalanul eltűntek. Ezért az egyetemtől nyugatra egy észak-déli irányú kutatóárkot húztunk, mint korábbi kutatásaink során is tettük, hogy így megszondázzuk a területet. Az ároknak a közepe táján a humusz alatt épülettörmelékes réteg került elő. E rétegben néhány kisebb faragott töredék került felszínre, továbbá a kert felszínétől mintegy 150 cm mélységben az árokra merőlegesen húzódó két párhuzamos fal mutatkozott. A szabálytalan kövekből rakott É-i falnak szabályos belső síkja volt. A déli fal egy nagyobb szakaszon roncsolt volt. Az előkerült maradványok arra engedtek következtetni, hogy itt egy falazott sír került elő. Ezt figyelembe véve folytattuk az ásást és óvatosan kezdtük feltárni a falmaradványokat és a feltételezett sírt (64. kép). A falak letisztítása közben kiderült, hogy a falkorona részben szabálytalanul visszabontott, a déli fal pedig eléggé hiányos az ároknak ezen a szakaszán. A sírgödör feltárása során a törmelékből festett szobortöredékek kerültek elő. Nagy óvatossággal bontva a sírt abban a legnagyobb meglepetésünkre egy szobortemető tárult elénk (65. kép). A tisztítás során egy finoman faragott, gótikus mérművekkal díszített építészeti tagozat és egy vörösmárvány reneszánsz sírkő került elő, melyet elmozdítva előbukkant egy aranyozott hajú női szoborfeje. Közvetlen környékén festett falpillér részlete és -

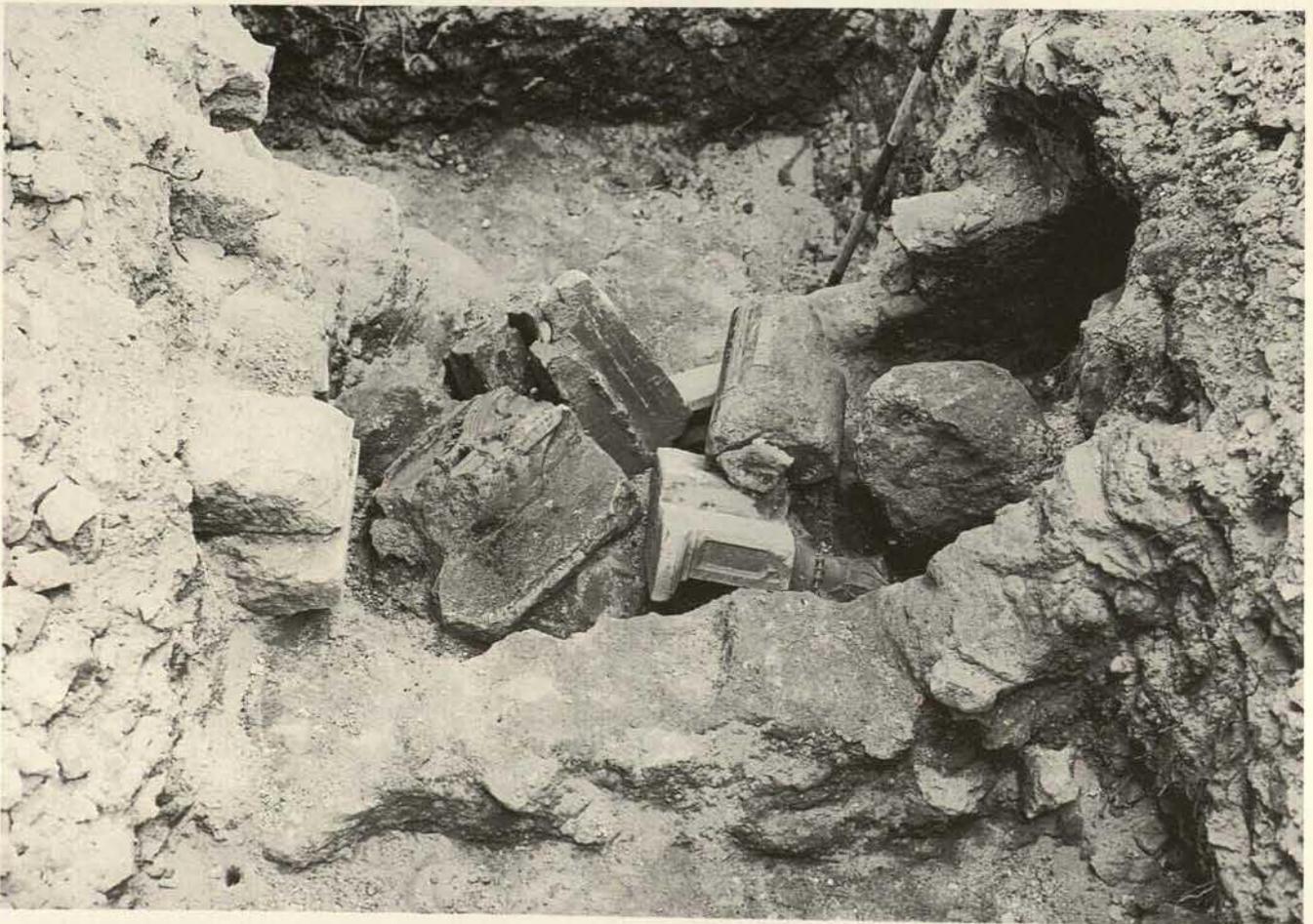

Abb. 65. Sog. Skulpturenfriedhof während der Freilegung

65. kép. A „szobortemető” feltárás közben

unserer größten Überraschung auf einen Skulpturenfriedhof (Abb. 65). Das anschließende Säubern brachte ein fein bearbeitetes, mit gotischen Maßwerken geschmücktes Architekturglied bzw. eine Renaissancegrabplatte aus rotem Marmor zutage. Als man diesen anhob, erschien der Kopf einer Frauenskulptur mit vergoldetem Haar, und in seiner unmittelbaren Umgebung fanden wir ein Bruchstück von einem bemalten Mauerpfeiler. Bei näherer Betrachtung der aus dem Grab geborgenen Funde zeigte sich, daß von hier auch ein zwei Propheten darstellendes Reliefgesims von sehr hoher künstlerischer Qualität zum Vorschein gelangt war. Als glücklicher Umstand darf gelten, daß der Schutt bzw. die sich mit der Zeit in Schlamm verwandelnde Erde nicht alle im Grab »bestatteten« Steinfragmente bedeckte, sondern darunter kleinere luftleere Räume gelassen hatten, wodurch die Bemalung des Kopftorsos der Heiligen mit vergoldetem Haar sowie die beiden Prophetenbildwerke annähernd 450 Jahre in gutem Zustand erhalten blieben. Im Zuge der Freilegung war zu beobachten, daß sich das gemauerte Grab in westlicher Richtung fortsetzt und daß es noch mehr Fragmente birgt. Nach der sorgsamten Entnahme der am Ostende des Grabes zum Vorschein gelangten Stücke gingen wir daran, auch die übrigen Funde freizulegen. Da das Grab eine relativ dicke Trümmerschicht bedeckte, erforderte diese Arbeit viel Umsicht und Sorgfalt, damit die Fragmente unversehrt geborgen werden konnten. Einer der hier gefundenen Torsi gehörte, wie sich bei der Restaurierung zeigte, zu einem fast lebensgroßen Bischofsheiligen. Auch das Fragment der Skulptur eines sogenannten knieenden Engels kam hier ans Licht, dessen Bemalung größtenteils sehr gut erhalten war. Lediglich auf der Seite, mit der die Figur im Schlamm gelegen hatte, fehlte die Bemalung. Die vollständige Freilegung brachte schließlich Gewißheit, daß die Skulpturen und Steinmetzarbeiten – im Anschluß an die Einnahme der Stadt im Jahr 1543 – von den Türken zertrümmert und zum Auffüllen der geplünderten Gräber verwendet worden waren. Einen glänzenden Beweis dafür lieferte das Fragment einer grünglasierten, typisch türkischen Fußschale, welches beim Säubern der Grabgrube zum Vorschein kam. Das gemauerte Grab hatte eine Länge von 220 cm, eine Breite von 80 cm (Abb. 66), und die größte Tiefe der Seitenwände betrug 160 cm.

Die im Forschungsgraben aufgedeckte gemauerte Grabgrube sowie die daraus geborgenen Steinmetzarbeiten wiesen eindeutig darauf hin, daß wir uns im Inneren einer Kapelle befanden. Dies war aller Wahrscheinlichkeit nach die aus den Quellen bekannte, 1355 von Bischof Nikolaus von Poroszló-Neszmely gegründete Kapelle der »Goldenen Maria«. Außer den weiter oben bereits genannten Urkunden und außer Miklós Oláh erwähnt auch eine im Archiv des Pécs-er Domkapitels verwahrte, aus dem Jahr 1503 datierende Urkunde die Marienkapelle als »ad latus ecclesiae Cathedralis«.

DIE ARCHITEKTONISCHEN STEINFRAGMENTE DER KAPELLE

Im Verlaufe der Freilegung der Kapelle kam eine große Anzahl architektonischer Steinfragmente zutage. Dabei

mint az a sírból kiemelve kiderül – egy igen magas művészi kvalitású, két prófétát ábrázoló domborműves párkány is napvilágra került. Szerencsésnek mondható, hogy a sírban eltemetett faragványok nem mindegyikét borította törmelék, illetve föld – amely az idők folyamán leiszapolódott – hanem abban maradtak kisebb légtüres terek is. Ezek óvták az aranyozott hajú női szent fejének torzóját, jól megtartva annak festését, valamint a két prófétaábrázolást közel négyszázötven évig. A feltárás során kiderült, hogy a falazott sír egyrészt folytatódik nyugati irányba, másrészt további faragványokat rejt. A sír keleti végében előkerült faragványok gondos kiemelését követően megkezdtük a még ott rejtőzők feltárását. A viszonylag vastag törmelék réteggel fedett sírban a munkát igen nagy körültekintéssel és óvatossággal kellett végezni, hogy a faragványok sértetlenül kiemelhetők legyenek. Az innen előkerült torzók egyike, mint az a restaurálás során kiderült egy csaknem életnagyságú püspökszent maradványa volt. De ugyanitt került elő a festését nagyrészt igen jól megőrző ún. térdeplő angyal szobrának töredéke csupán egyik felén hiányzott teljesen a festés, mivel ezzel az oldalával feküdt az iszapban. Végül is a szobrok teljes feltárása után az is kiderült, hogy a szobrokat és a faragványokat a törökök döntötték le és töltötték be velük a kirabolt sírokat az 1543 évi foglalást követően. Ennek fényes bizonyosságául szolgált az a jellegzetesen török zöldmázás talpastál-töredék, amely a sírgödörnek a kitisztítása során került elő. Maga a falazott sír 220 cm hosszú és 80 cm széles volt (66. kép), oldalfalainak legnagyobb mélysége pedig 160 cm.

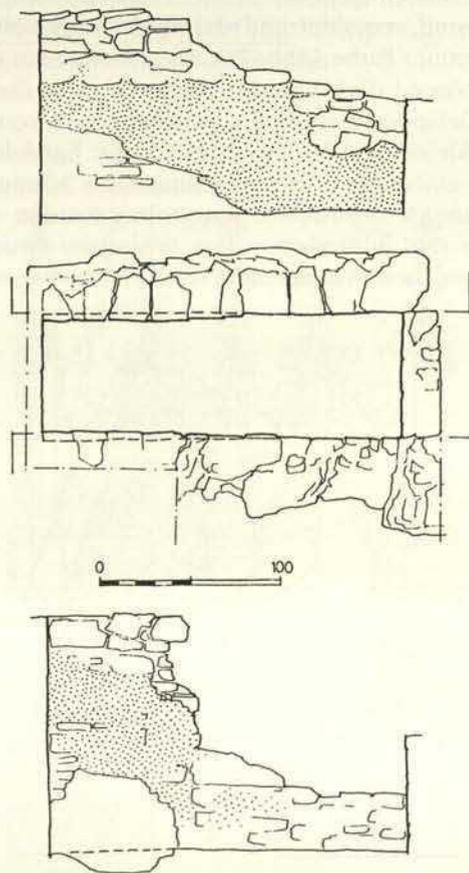

Abb. 66. Grundriß, Schnitt und Ansichtszeichnung der freigelegten Grabgrube
66. kép. A feltárt sírgödör alap-, metszet- és nézeti rajza

handelte es sich teilweise um bauliche Konstruktionselemente, aber auch um Teile der Innendekoration der Kapelle. Nicht unmittelbar zur inneren Dekoration der Kapelle gehören die Fragmente bzw. architektonischen Elemente vom Grabdenkmal Bischof Wilhelms. Diese Mannigfaltigkeit begründet es, das Material in gesonderten Gruppen zu behandeln.

Am zweckmäßigsten ist es vielleicht, als erstes auf die architektonischen Elemente des Kapellenbaus einzugehen. Wir möchten das Material hier nicht im Detail aufzählen, sondern nur einige typische Stücke herausgreifen, die wegen ihrer Kunstformen altersbestimmend sind. Erwähnung verdient darunter in erster Linie eine Gewölberippe mit Birnstab, an der noch Spuren roter Bemalung zu sehen sind (Abb. 67). Ein anderes dieser Stücke ist das reich profilierte Bogenfragment, das zum Portal der Kapelle gehört haben mag (Abb. 68). Darüber hinaus kamen zahlreiche kleinere, zu den gotischen Fenstern der Kapelle gehörende Maßwerkfragmente zum Vorschein, die darauf deuten, daß dies durch Sprossen geteilte Fenster waren.

Bei der Freilegung der südlichen Nebenkapelle fand man jenes große, bemalte Baldachinteil (Abb. 69), das auf eine reiche Innendekoration der Kapelle schließen läßt. Dieses Stück ziert dreipaßförmiges Maßwerk und an den Ecken befanden sich ursprünglich Hängekonsolen mit Rosetten. Eine andere, kleinere Gruppe bilden die aus dem Grabfund stammenden, die Kapelle einst schmückenden, polychrom bemalten Baldachine, deren Farben sich sehr gut erhalten haben. Die Oberfläche des größten, mit dreipaßförmigem Maßwerk verzierten Stückes ist überwiegend vergoldet und das Baldachingewölbe von bläulichgrüner Farbe (Abb. 70). Als zum Inneren der Kapelle gehörend darf man das Fragment eines durchbrochenen Geländers betrachten, bei dem es sich vermutlich um ein kleines Stück der Chorschranke handelt. Auch mehrere einfach profilierte Gesimsstücke können dem Innenschmuck der Kapelle zugeordnet werden. Erwähnenswert sind außerdem einige Fragmente eines polychrom bemalten Wandpfeilers (Abb. 71) sowie ein klei-

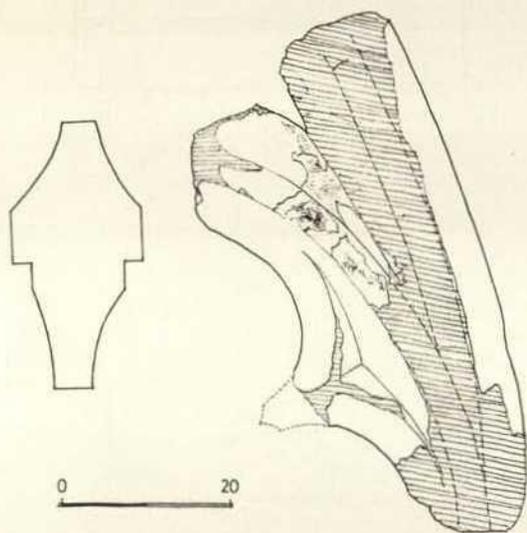

Abb. 68. Rahmenfragment eines Maßwerkfensters
68. kép. Mérműves ablakkeret töredéke

A kutatóárokban feltárt falazott sírgödör és az abból előkerült faragványok egyértelművé tették, hogy egy kápolna belső terében vagyunk. Ez a kápolna minden bizonnyal a forrásokból ismert „Aranyos Szűz” kápolnája, amelyet Poroszlói-Neszmélyi Miklós püspök alapított 1355-ben. A már korábban említett okleveleken, valamint Oláh Miklóson kívül a pécsi Káptalani Levéltár is őriz egy 1503-as keltezésű oklevelet, amely „ad latus ecclesiae Cathedralis” említi az Aranyos Mária kápolnát.

A KÁPOLNA ÉPÍTÉSZETI TÖREDÉKEI

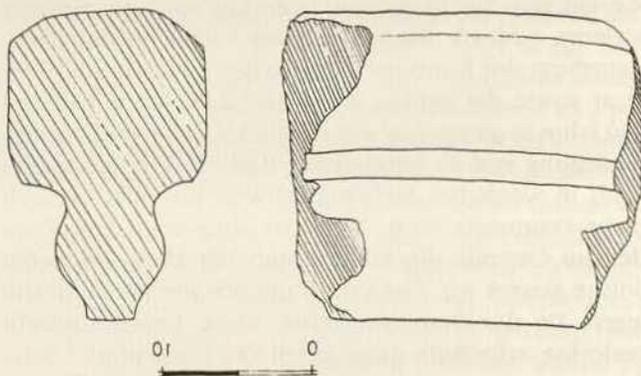

Abb. 67. Fragment einer Gewölberippe
67. kép. Boltozati borda töredéke

A kápolna feltárása során nagy számban kerültek elő építészeti töredékek, amelyek részben a kápolna épületének szerkezeti elemeihez tartoztak, részben pedig díszítésének részletei voltak. Nem tartoznak szorosan belső díszítéséhez azok az építészeti töredékek, amelyek Vilmos püspök síremlékének darabjai, illetve annak építészeti elemei. Az anyag e sokrétűsége indokolja, hogy utóbbiakat külön csoportokban tárgyaljuk.

Talán a legcélszerűbb elsőként foglalkoznunk az Aranyos Mária kápolna szerkezeti, építészeti elemeivel. Nem kívánjuk az anyagot teljes részletességgel felsorolni, abból csupán néhány jellemző darabot kiragadni, amelyeknek műformáik miatt kormeghatározó szerepük van. Közülük elsőként említenénk azt a körtetagos boltozati bordát, amelyen vörös festés nyomai látszanak (67. kép). Egy másik ilyen darab az a gazdagon profilált, íves töredék, amely a kápolna kapujának részlete lehetett (68. kép). A kápolna gótikus ablakaihoz tartozó számos kisebb mérmtöredék is előkerült. Ezek az ablakok osztottak voltak, amint erre az előkerült töredékek utalnak.

A kápolna D-i mellékkápolnájának feltárása során találtuk azt a nagyméretű festett (69. kép) baldachinrészletet, amelyből az épület gazdag belső díszítésére következtethetünk. Ez a darab háromkaréjos mérművel díszített, és sarkai eredetileg rozettás függőkonzolok voltak. Egy másik, kisebb csoportot képeznek azok az egykor a kápolnát díszítő, polikróm festésű, színeiket igen jól megtartott baldachinok, amelyek a sírleletből származnak. A háromkaréjos mérművel díszített legnagyobb töredék felüle-

nes Stück von dessen Basis; dieser Pfeiler bildete zugleich den Übergang zwischen den architektonischen und dekorativen Elementen der Kapelle.

Bevor wir zur Behandlung der plastischen Denkmäler kommen, sei hier auch noch ein Skulpturenpostament erwähnt, welches ebenfalls vom Gebiet der Kapelle stammt. Das einfache, prismatische Postament ist nur geringfügig gegliedert und die Ecken seiner Stirnfläche wurden durch Abkantung verziert. Seine Ausformung

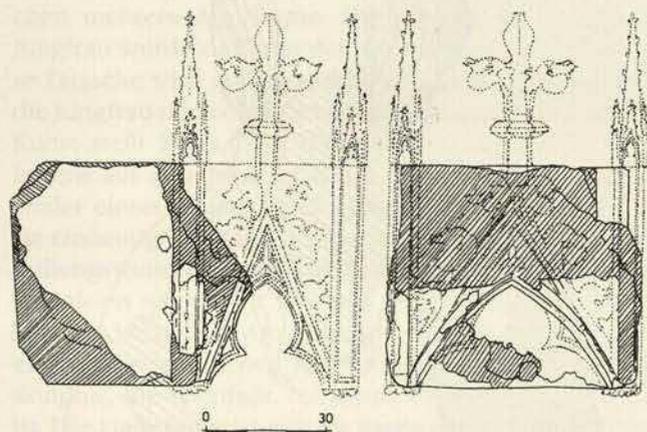

Abb. 69. Großes Baldachinfragment aus der Kapelle
69. kép. Nagyméretű baldachintöredék a kápolnából

zeigt deutlich, daß dieses Postament ursprünglich mit der Rückseite an einer Wand stand und daß er eine größere Skulptur getragen haben muß.

DIE SKULPTURENFRAGMENTE DER KAPELLE

Die große Zahl der in dem Grab zum Vorschein gelangten Skulpturenfragmente hat, was ihre Funktion anlangt – unabhängig davon, ob sie bemalt oder unbemalt waren –, teils zu der liturgischen Zwecken dienenden inneren Ausschmückung der Kapelle und teils zu einem Grabbau gehört.

Im folgenden möchten wir einige besonders bedeutende Stücke der die Kapelle zierenden Skulpturenfragmente vorstellen. Sie gelten als die herausragendsten Denkmäler der ungarischen gotischen Plastik aus der Zeit Ludwigs I. von Anjou (1342–1382).

Dieses Nachlaßmaterial der Bildhauerkunst ist größtenteils bemalt, was deshalb besondere Beachtung verdient, als es in Ungarn keine aus dieser Zeit stammenden plastischen Denkmäler mit so ausgezeichnet erhalten gebliebener Bemalung gibt. Über die Untersuchung ihrer bestimmungsgemäßen Plazierung hinaus wirft das Studium der Skulpturen noch zahlreiche andere Fragen auf. Betrachten wir als erstes die Figur einer Heiligen. Dieser 51 cm hohe Torso stellt das herausragendste Stück des Fundes dar. Die feingemeißelte und mit Sicherheit die Jungfrau Maria darstellende Skulptur aus Sandstein ist bemalt (Abb. 72, 72a). Das ovale Gesicht wird von dicht herabwallendem, reich vergoldetem Haar gerahmt. Ihr

tének nagy része aranyozott, boltozata pedig kékeszöld színű (70. kép). A kápolna belső teréhez tartozó darabnak kell tekintenünk azt az áttört töredéket, amely feltételezhetően a szentély előtti korlát kis részlete. Több egyszerű profillal tagozott párkánytöredéket határozhatunk meg még a kápolna belső díszítésének részleteként. Meg kell még említenünk egy polichrom festésű falpillér néhány részletét (71. kép), valamint egy csekély lábazati töredéket, amely mintegy átmenetet képez a kápolna építészeti és díszítőelemei között.

Mielőtt rátérnénk a kápolna szobrászati emlékeinek ismertetésére, meg kell említenünk azt a szobortalapzatot, amely ugyancsak a kápolna területéről került elő. Az egyszerű kőhasáb alakú talapzat kismértékben tagolt, homlokzati síkjának sarkai élszedéssel díszítettek. A talapzat eredetileg – amint az kialakításából egyértelműen kiderül – hátoldalával a falhoz támaszkodott, és azon egy nagyobb méretű szobor állhatott.

A KÁPOLNA SZOBRA SZÁZATI TÖREDÉKEI

A sírból nagy számban előkerült szobrászati töredékek rendeltetésüket tekintve – függetlenül attól, hogy festettek vagy sem – részben a kápolna belső liturgikus célú díszítéséhez tartoztak, részben pedig egy sírépítmény darabjai voltak.

A továbbiakban a kápolnát díszítő szobrászati töredékek nagy jelentőségű darabjait kívánjuk bemutatni, amelyek az Anjou I. Lajos-kori (1342–1382) magyar gótikus szobrászat legkiemelkedőbb emlékei.

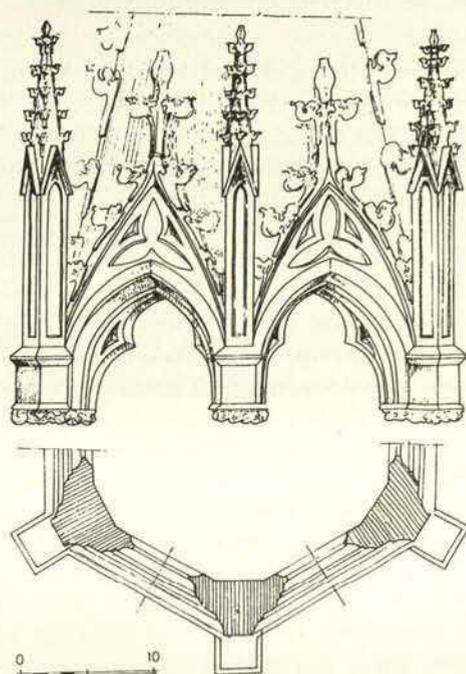

Abb. 70a. Rekonstruktion des vergoldeten Baldachinfragments
70a. kép. Aranyozott baldachintöredék rekonstrukciója

Gesicht, an dem sich die Bemalung relativ gut erhalten hat, ist leider stark beschädigt. Unten fehlt ein Teil vom Kinn. Diese Beschädigung entstand bereits, als die Figur in der Grabgrube deponiert wurde. Ursprünglich hatte das Gesicht eine blaßrosa Farbe, die man stellenweise

Ez a szobrászati emlékanyag nagyrészt festett, ami különös figyelmet érdemel, mivel e korból származó és festésüket ilyen mértékig megőrzött szobrászati emlékeink nincsenek. E szobrok rendeltetésszerű elhelyezésének vizsgálatán túlmenően tanulmányozásuk számos más

Abb. 72a. Aufnahmezeichnung der Skulptur einer Heiligen (Maria?)

72a. kép. Női szent (Mária) szobrának felmérési rajza

Abb. 73. Rückseite der Skulptur einer Heiligen (Maria?)

73. kép. Női szent (Mária?) szobrának hátoldala

noch sehen kann. Ihre gleichfalls bemalten Augen blicken geradeaus, auf den Lippen sieht man Spuren zinnoberroter Bemalung. Das Kopfdach fehlt zum Teil. Um ihre weit über die Schultern reichenden Haare (Abb. 73) ist ein aus zwölf Blüten bestehendes Band gewunden (Abb. 74). Das Band ist ebenfalls vergoldet, während die vierblättrigen, in der Mitte vergoldeten Blüten karmesinrot gefaßt sind. Der Hals ist größtenteils von dem herabwallenden Haar bedeckt. Das Gewand, dessen Oberteil zur Taille hin nur leichte Faltung aufweist, ist unterhalb des Kinns von einer kaum erkennbaren - vermutlich eine vierblättrige Blume imitierenden - Kleiderspange zusammengehalten. Der am Ellbogen abgelenkte rechte Arm weist nach vorn. Das Gewand der Skulptur war ebenfalls bemalt, einzelne Spuren der Bemalung blieben erhalten. Gegenwärtig ist seine Grundfarbe Grau, ursprünglich mag es jedoch dunkelblau gewesen sein. Auf das Gewand hatte man mit einem Pinsel verstreut ein goldfarbenes Muster aufgetragen. Das unter dem Gewand hervorlugende Fragment des rechten Armes war ähnlich vergoldet wie die Haare. Über dem Gewand kann man den Rest eines Mantels erkennen. Die Rückseite der Skulptur ist weniger ausgearbeitet, die Enden der neben den Schultern herabwallenden Haare sind nur noch angedeutet. Am Hinterkopf be-

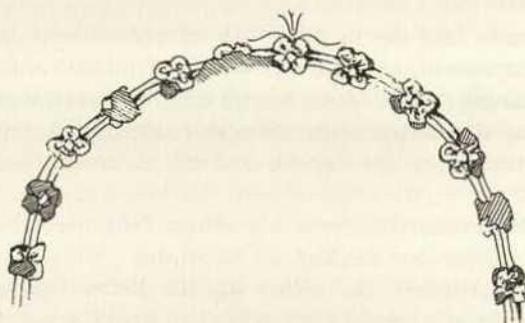

Abb. 74. Zeichnung des blumenverzierten Bandes

74. kép. Virágos szalagpánt kiterített rajza

kérdést is felvet. Ismertetésüket elsőként a női szent alakjának bemutatásával kezdjük. Ez az 51 cm magas torzó a lelet legkiemelkedőbb darabja. A homokkőből finoman faragott és minden bizonnyal Máriát ábrázoló szobor festett (72, 72a. kép). Arca ovális, amelyet sűrűn hullámzó és gazdagon aranyozott leomló haj keretez. A festését aránylag jól megőrzött arc sajnos sérült, roncsolt. Álla alsó része hiányzik; sérülése már a sírgödörbe helyezése során keletkezett. Az arc eredetileg halvány rózsaszínűre festett volt, ami foltokban megmaradt. Szeme előre tekint és

findet sich eine um einen Zentimeter vorstehende glatte, unbearbeitete Fläche. Die Rückseite weist keine Bemalung auf, was darauf hindeutet, daß es sich um kein freistehendes Standbild handelt.

Die Kapelle, geschmückt mit der oben beschriebenen Frauenskulptur, war der sogenannten Goldenen Jungfrau geweiht. Es stellt sich also die Frage, ob die qualitätsvolle, früher für eine der Heiligen gehaltene, in die sechziger Jahre des 14. Jahrhunderts zu datierende Skulptur die Goldene Jungfrau darstellt. Für diese Feststellung sprechen mehrere Argumente. Die Kapelle der Goldenen Jungfrau wurde zu Ehren der jungen Maria errichtet. Diese Tatsache wird auch von der Pécs'er bekräftigt, zeigt sie die Jungfrau doch ohne Schleier und Krone. Die bildende Kunst stellt Maria bzw. die einzelnen Abschnitte ihres Lebens auf verschiedene Weise dar. Da unsere Skulptur weder einen Schleier noch eine Krone trägt, verkörpert sie eindeutig die Maria der Verkündigung, für deren Darstellungsweise es zahlreiche Beispiele gibt. Unter diesen Beispielen wollen wir hier nur einige aus dem 14. Jahrhundert vorstellen. Am nächsten steht ihr vielleicht die einem österreichischen Meister zugeschriebene Marienskulptur, die ebenfalls Teil einer Verkündigungsgruppe ist. Die Figur befindet sich im Besitz des New Yorker Metropolitan Museums und wird von der Fachliteratur in die Zeit um 1390 datiert. Auch diese Maria hat in Wellen herabfallendes, das Gesicht und den Hals umrahmendes Haar und darin ein schmales, blumenverziertes Band. Die unbemalte Steinplastik trägt bereits Merkmale des sogenannten weichen Stils, so daß man sie in stilistischer Hinsicht nicht als Parallele ansehen kann. Das zweite Beispiel, eine Holzplastik in einer Schweizer Privatsammlung, stellt gleichfalls eine Maria aus der Verkündigungsgruppe dar, deren Haar allerdings nur ein unverziertes Band zusammenhält. Sie wird ebenfalls in die Zeit um 1390 datiert. Wie man sieht, zeigen auch die erwähnten Analogien, daß die Haartracht unserer zur Verkündigungsgruppe gehörenden Marienskulptur aus der Kapelle der Goldenen Jungfrau kein Einzelbeispiel ist, sondern daß sie im 14. Jahrhundert auf österreichischem bzw. bayerischem Gebiet sogar ziemlich verbreitet war. So allgemein die Tracht des einfachen Haarbandes jedoch verbreitet gewesen sein mag, desto seltener war das blumengeschmückte Haarband auch symbolische Bedeutung.

Einzelne Forscher stellten eine mögliche Verbindung zu einem in einer Regensburger Privatsammlung befindlichen und einen Marienkopf darstellenden Fragment her, das man jedoch nicht als Analogie betrachten kann, umso weniger, als dazu noch ein Jesuskopf gehört, es demnach also kein Abbild der jungen Maria ist. Zwar wurde das Haar auch hier vergoldet und in ähnliche Wellen gelegt wie bei unserer Skulptur, aber im Gegensatz zu dieser bedeckt es ein Schleier. Das volle Gesicht und der dicke Hals weichen gänzlich von den Zügen der Pécs'er Maria ab. Der Regensburger Kopf wird um 1380 datiert und dem Parlerstils zugeordnet.

Mit der Tätigkeit der Parlerschen Werkstatt bzw. deren Ausstrahlung läßt sich jedoch kein einziges Stück des Pécs'er Skulpturenfundes verbinden. Die oben angeführten Analogien haben ausschließlich kostümgeschichtliche

Uyancsak festett, ajkain cinóbervörös festés nyomai. A fejtető részben hiányzik. A vállra mélyen leomló haját (73. kép) 12 virágból álló szalagpánt fogja össze (74. kép). A pánt ugyancsak aranyozott, míg az egyenként négyszirmú virágok színe karminvörös, közepükön aranyozással. A nyakat nagyrészt beborítja a leomló haj. Ruhájának felső része a derék felé enyhén redőzött, az áll alatt alig felismerhető – valószínűleg négyszirmú virágot utánzó – ruhakapocs fogja össze. Könyökben megtört jobb karja előre mutat. Ruhája ugyancsak festett volt, a festés nyoma foltokban megmaradt. Alapszíne jelenleg szürke, eredetileg azonban sötétkék lehetett. Aranyszínű, ecsettel festett, elszórt mintázat volt. Az alóla előtűnő jobb kartörredék a hajhoz hasonlóan aranyozott. A ruha fölött palást maradványa figyelhető meg. A szobor hátoldala kevésbé kidolgozott, a két váll mellett leomló haj vége már csak jelezve van rajta. A fej hátoldalán egy kidolgozatlan 1 cm kiülésű sima felület van. Hátoldala festetlen, ami arra utal, hogy nem körüljárható szobor volt.

A kápolna, amelyet a fentiekben leírt női szobra díszített, az Aranyos Szűz tiszteletére volt szentelve. Így felmerül a kérdés, hogy a korábban női szentnek tartott, igen kvalitásos és a XIV. század hatvanas éveire meghatározható szobor az Aranyos Szűzet ábrázolja. E megállapítás mellett több érv is szól. Az Aranyos Szűz kápolna az ifjú Mária tiszteletére volt szentelve. Ezt a tényt támasztja alá a pécsi szobor is, mivel Máriát fátyol és korona nélkül ábrázolja. Máriát, illetve Mária életének egyes korszakait különböző módon jeleníti meg a képzőművészet. Mivel szobrunkon sem fátyol, sem pedig korona nincs, így az egyértelműen az Angyali Üdvözlés Máriája, akinek ilymódon történő ábrázolására számos példával szolgálhatunk. E példák közül csak néhányat mutatunk be a XIV. századból. Talán a legközelebb állónak tekinthetjük azt az osztrák mesternek tulajdonított Mária-szobrot, amely szintén egy Angyali Üdvözlés együttesének része. Ezt a szobrot a New York-i Metropolitan Múzeum őrzi és a szakirodalom 1390 körülre datálja. Hullámosan leomló, az arcot és nyakat keretező haját ugyancsak keskeny virágokkal díszített szalagpánt fogja le. Ez a festetlen kőszobor már az ún. lágy stílus jegyeit viseli magán, ezért stíláris szempontból nem tekinthetjük párhuzamnak. Ugyancsak egy az Angyali Üdvözléshez tartozó Máriát ábrázoló a svájci magángyűjteményben levő faszobor, amelynek haját csupán díszítetlen szalagpánt fogja össze. Ennek korát is 1390 körülre határozzák meg. Mint kitűnik, az említett analógiák is azt mutatják, hogy az Aranyos Mária kápolna Angyali Üdvözléshez tartozó Mária szobrának hajviselete nem volt egyedülálló, sőt eléggé elterjedt az osztrák, bajor területen is a XIV. században. Amennyire általános viszont az egyszerű hajpánt viselete, annál ritkább a virágokkal díszített. Mindenesetre a 12 virággal díszített hajpánt szimbolikus jelentőséggel is bír.

Egyes kutatók felvetették a kapcsolat lehetőségét egy regensburgi magángyűjteményben található, Mária fejét ábrázoló töredékkal, ezt azonban nem tekinthetjük analógiának. Annál is inkább nem, mivel egy Jézus-fej is tartozik hozzá, és így nem a fiatal szűzet ábrázolja. A haja ennek is aranyozott, és hullámai hasonlóak szobrunk ábrázolásához, ám utóbbiból különbözően fátyol fedi. A puf-

Bedeutung. Bei der Pécs-er Skulptur sind es die historischen Angaben – die Amtszeit der beiden Bischöfe Nicolaus und Wilhelm –, die ihre Fertigstellungszeit eindeutig auf die Jahre zwischen 1355 und 1374 bestimmen. Selbst die Parallelen im zeitgenössischen ungarischen Material lassen eine stilkritisch begründete Datierung nach der Anjouzeit nicht zu.

Das zweite, ebenfalls bemalte Skulpturenfragment ist ein knieender Engel (Abb. 75), von dem wir annehmen, daß er der andere Teil der erwähnten Verkündigungsszene war. Die Skulptur wurde zusammen mit dem Sockel aus einem Steinblock gemeißelt, das Fragment ist 51 cm hoch. Der Engel kniet mit dem rechten Bein, am linken Oberschenkel sieht man einen auf eine Hand deutenden Stumpf. Von der Taille abwärts befindet sich die Figur in sehr gutem Zustand, während von ihrem Rumpf nur ein kleineres Stück oberhalb der Taille erhalten blieb. Den Körper bedeckt reich gefaltete, mehrschichtige Kleidung. Das vergoldete und in der Taille zusammenge- nommene Gewand ist dort, wo es auf den linken Fuß fällt, von einem weißlichen Grau. Unterhalb der Taille erhielt das Gewand eine rosa Bemalung, und daran sind weiße Streifen zu beobachten. Über dem Gewand liegt ein faltenreicher Mantel, der das – leicht aus der Sockelfront hervorspringende – rechte Bein vollständig, das den linken Unterschenkel umhüllende Gewand hingegen nur teilweise bedeckt. Der linke Fuß schaut unter dem Gewand hervor. Für den Mantel verwendete man blaue Bemalung, während das teilweise nach außen geschlagene Mantelfutter eine rötliche Farbe hat.

Der Sockel ist niedrig, am oberen Teil unregelmäßig abgekantet und rot bemalt. Ursprünglich war die ganze Skulptur bemalt. Doch auf der Seite, die mit dem Erdreich in Berührung kam, wurde die Bemalung nahezu vollständig vernichtet, so daß sich dort nur noch Spuren erhalten haben. Am nächsten steht dem Pécs-er Engel vielleicht der New Yorker Engel, der ebenfalls in Stein gemeißelt wurde, aber unbemalt erhalten ist. Die Fachliteratur hält ihn für das Werk eines österreichischen Meisters. Bei diesem Engel ruhen die überkreuzten Hände auf Oberschenkel und Knie. Letztere fehlen jedoch an unserem Pécs-er Fragment. Vom Standpunkt der Datierung kann man den New Yorker Engel gleichfalls nicht als Analogie betrachten, da er aus dem Jahr 1390 stammt.

Zur liturgischen Skulpturengruppe gehören auch zwei Bischofsfiguren. Eine der beiden ist ein nahezu lebensgroßes (Abb. 76), reich bemaltes Standbild, allerdings ohne Kopf. Bei der anderen handelt es sich um ein bemaltes Fragment vom Rumpf einer Skulptur ähnlicher Größe.

Der Torso der größeren Bischofsgestalt wurde aus mehreren Bruchstücken zusammengeklebt. Ihr Kopf und linker Arm fehlen. In der linken Hand hielt er ursprünglich einen Bischofsstab, von dem mehrere kleinere Fragmente erhalten blieben. Diese Skulptur (Abb. 76a) steht auf einem bemalten Postament, an dessen Vorderseite Spuren einer Majuskelinschrift zu beobachten sind. Gestalt und Postament wurden aus einem Stück gearbeitet. Durch das Heben der rechten Hand – die Finger fehlen – wirft das Gewand des Bischofs mehrfach Falten. Seine

fadt arc és a vastag nyak azonban teljes mértékben eltér a pécsi szobortól. A regensburgi fejét 1380 körülre kelteznek, és a Parler-stílus körébe sorolják.

A pécsi szoborleletnek ugyanakkor egyetlen darabja sem köthető a Parler-műhely működéséhez, illetve kisérgázásához.

A fent ismertetett analógiáknak csakis viselettörténeti jelentőségük van. A pécsi szobor készítésének időpontját egyértelműen a történeti adatok – a két püspök, Miklós és Vilmos hivatali évei – határozzák meg, mégpedig az 1355 és 1374 közötti időszakra. Maguk a korabeli magyar anyagban fellelhető párhuzamok sem engednek meg egy stíluskritikai alapon nyugvó datálást az Anjou-kor utánra.

A második, ugyancsak festett szobortöredék egy térdeplő angyal (75. kép), amely feltételezésünk szerint a már említett anunciációs jelenet másik része. A talpzatával egy kötömbből faragott töredék 51 cm magas. Az angyal jobb lábával térdel, bal felső lábszárán kézre utaló csont látható. A deréktől lefelé igen jó állapotban megőrződött szoborrészlet törzséből a deréktől fölfelé csupán egy kisebb szakasz maradt meg. A testet gazdagon redőzött, több rétegű ruházat fedi. A ruha aranyozott és derékban összefogott, a bal lábfeje omló része pedig fehéresszürke. A derék alatti része rózsaszínűre festett, és fehér csíkozás figyelhető meg rajta. A ruha fölött a testet gazdagon redőzött köpeny borítja, amely a jobb lábat – amely a talpzat síkjából kissé előreugrik – teljesen, míg a bal alsó lábszárát fedő ruhát csak részben takarja. A ruha alól kilátszik a bal lábfej. A köpeny kékre festett, míg részben kihajló bélése vöröses színű. A szobor lábazata alacsony, felső részén szabálytalanul lerészszűzött és vörösre festett. Eredetileg a teljes szobor festett volt, de a festés a földdel érintkezett oldalán csaknem teljesen megsemmisült, és csak nyomokban fedezhető fel. A pécsihez talán legközelebb áll New-York-i angyal, amely szintén kőből faragott, de festetlen. A szakirodalom osztrák mester alkotásának tartja. Ennek az angyalnak egymásra fektetett két keze a felső lábszáron, illetve a térden nyugszik. Ez a motívum pécsi szobrunkról hiányzik. A datálás szempontjából a New York-i szobor ugyancsak nem tekinthető analógiának, mert 1390-ből származik.

A liturgikus szoborcsoporthoz két püspök-figura is tartozik. Az egyik (76. kép) csaknem életnagyságú gazdagon festett darab, amelynek feje hiányzik, a másik egy hasonló nagyságú szobor törzsének festett töredéke.

A nagyobb püspökalkak több darabból összeragasztott torzó. Feje és bal karja hiányzik. Bal kezében eredetileg pástortartót tartott, amely több kisebb töredékben maradt meg. A szobor (76a. kép) festett talpzaton áll, amelynek elején majuszkulás felirat nyoma figyelhető meg. Az alak és a talpzat egy darabból faragott. Jobb kezét – melynek ujjai hiányoznak – felemeli, miáltal ruhája többszörös redőt vet. Casulája elől V alakban redőzött. A durva mészkőből faragott szobor eredetileg festett volt. Festését vastag gipsz- vagy krétarétegre alapozták. E festés jó része elől hiányzik, s csupán kisebb foltokban figyelhető meg. Ugyanakkor különösen jó állapotban van és nagyobb összefüggő felületen maradt meg a palást gazdagon redőzött hátoldalán (77, 78. kép). A minták kontúrját bekarcolták, és a festést gazdagon aranyozták. A cinóbervörös

Casula ist vorn V-förmig gefaltet. Ursprünglich war die ganze Figur aus grobkörnigem Kalkstein bemalt. Die Bemalung hatte man auf eine dicke Gips- oder Kreidschicht aufgetragen. Heute ist von der Bemalung an der

alapa aranyozással készült szívmotivumokat vittek fel. E mintázat a palást előrészen is nyomokban megfigyelhető. A cingulus rojtjai szintén aranyozottak. A casula alul az alak mindkét oldalán karéjosan omlik alá.

Abb. 76a. Aufnahmezeichnung der Bischofsskulptur
76a. kép. Püspökszobor, felmérési rajz

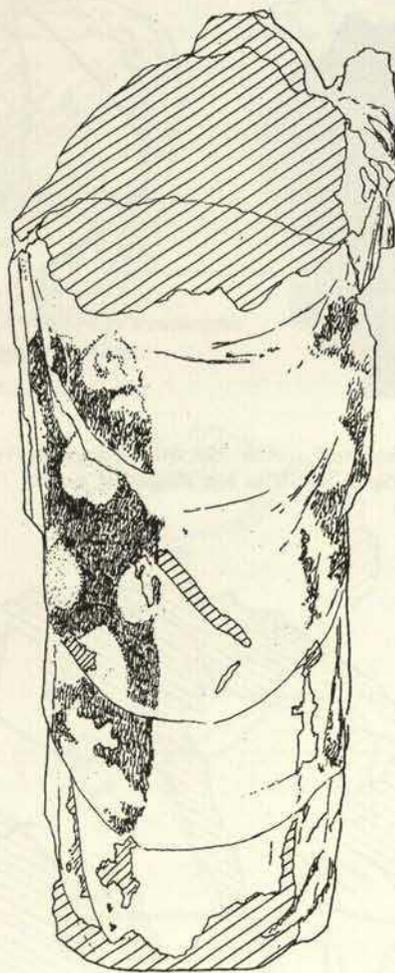

Abb. 77. Aufnahmezeichnung von der Rückseite der
Bischofsskulptur
77. kép. Püspökszobor hátoldala, felmérési rajz

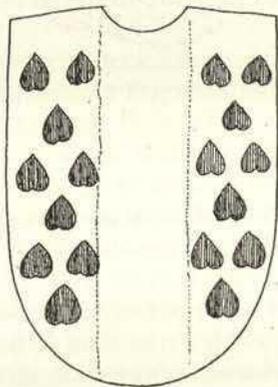

Abb. 78. Rückseite der Bischofsskulptur mit dem Muster des Mantels
78. kép. Püspökszobor hátoldala a palást mintázatával

A szoborleletben egyetlen püspökfej került elő, amely festetlen és arca jelentős mértékben roncsolt (79, 79a. kép). Süvege plasztikusan díszített, alóla sűrű fürtökben két oldalt és hátul leomló haj tűnik elő. Fülét a sűrű haj takarja, az épen maradt jobb szem lefelé tekint. Az arc bal oldala nagyrészt roncsolt, az orr és a száj hiányzik. A fej feltehetően egy életnagyságú püspökalkához tartozhatott. Mivel azonban a nyakrész hiányzik, ma már nem állapítható meg, hogy két püspökszobrunk melyikéhez. Hajának megmunkálása a részleteket figyelembe véve a XIV. századra mutat.

A püspökvár területén a múlt század végi földmunkák során is előkerült egy püspökszobor aránylag igen jó állapotban lévő fejének maradványa, amelyet ma a Dóm-múzeum őriz. Stílusában – elsősorban hajkezelését és

Vorderseite größtenteils nichts mehr bzw. nur noch stellenweise etwas zu sehen. Besonders gut erhalten blieb sie dagegen auf einer größeren, zusammenhängenden Fläche an der faltenreichen Rückseite des Mantels (Abb. 77, 78). Die Konturen der Muster wurden eingegraben und die

kompozícióját tekintve – püspökfejünk párhuzamának tekinthetjük. Korát a szakirodalom Anjou Nagy Lajos uralkodásának idejére határozza meg.

A kápolna szobrászati emlékeihez tartozik még egy angyalszobor felső részének festett töredéke (80. kép), amelynek azonban feje hiányzik. Mindössze hajának egy kis aranyozott fürtje maradt meg. Ruhája kékre festett, rajta aranyozás nyomai láthatók. A bal váll alatt sötétkék színnel festett mintázat maradt meg, amely viselettörténeti szempontból is figyelemre méltó (81. kép).

Figyelmet érdemel az a férfialak felsőtestét ábrázoló nagyobb méretű szoborhoz tartozó töredék, amelynek feje hiányzik (82, 82a. kép).

Felülete részben roncsolt, jobb karja a könyéktől, bal alsó karja pedig teljesen hiányzik. Testét gazdagon redőzött ruha fedi, amely vörösre festett. Festése több rétegűnek látszik, és azon a vörös mellett a kék maradványa is megfigyelhető. A ruha a nyak alatt pánttal összefogott, a pánt egyik vége hatszirmú virágban végződik. A karokat fedő és a testre simuló alsóruha egy részén aranyozott díszítés

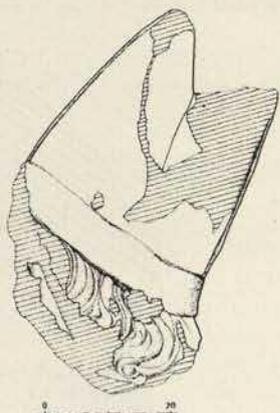

Abb. 79. Bischofskopf
79. kép. Püspökfej

Abb. 79a. Bischofskopf im Profil
79a. kép. Püspökfej, profil

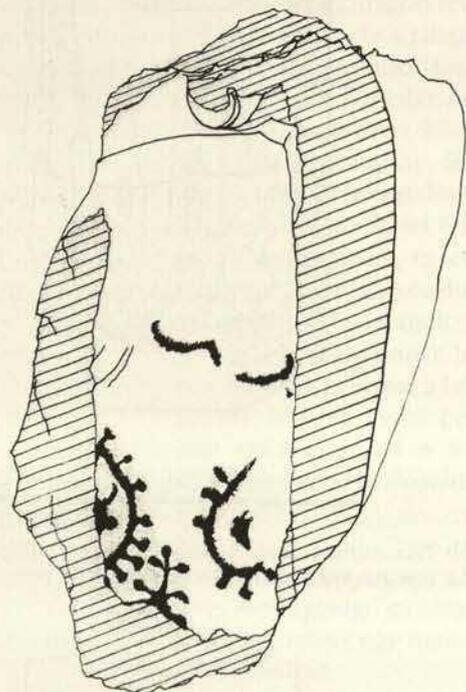
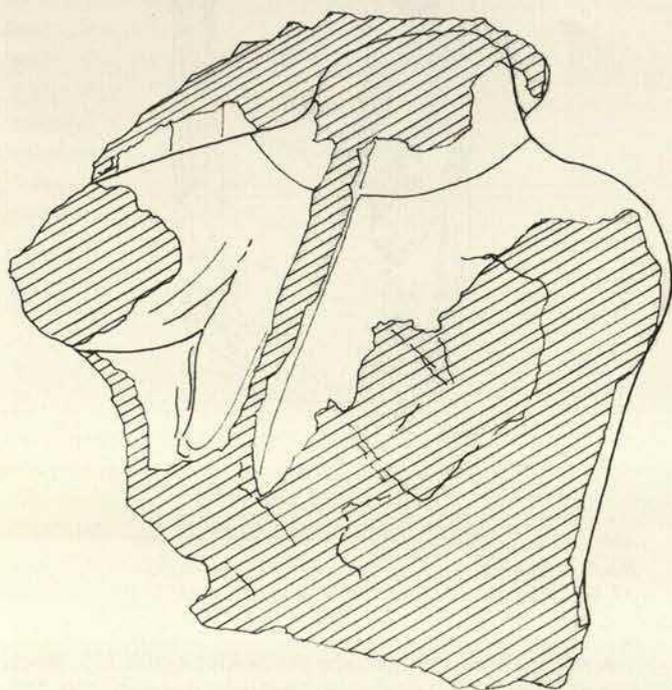

Abb. 81. Zeichnung der Engelsskulptur
81. kép. Angyalszobor rajza

Bemalung reich vergoldet. Sie stellen vergoldete Herzmotive auf zinnoberrotem Grund dar. Spuren dieses Musters kann man auch am vorderen Teil des Mantels erkennen. Die Quasten des Cingulus sind ebenfalls vergoldet. Unten wurde die Casula so ausgebildet, daß sie zu beiden Seiten der Figur in einem Halbkreis herabfällt.

figyelhető meg. A bal alsó kar meglevő töredékén gombos díszítéssel.

Viselettörténeti szempontból igen érdekes az a szobortalapzat-töredék, amely a rajta állott férfialak mindkét lábfejét megőrizte. A szobor festett volt, erre a lábakon lévő cipők festett részlete is utal (83. kép). A vörös és fehér színekkel készült, hálómintás díszítés hasonló a Képes Krónika Anjou Nagy Lajost ábrázoló miniatúráján látható lábbelihez.

Als Teil des Fundes kam darüber hinaus ein unbemal-

ter, am Gesicht stark beschädigter Bischofskopf zum Vorschein (Abb. 79, 79a). Unter seiner plastisch verzierten Mütze quillt auf beiden Seiten und hinten in dichten Locken das Haar hervor. Seine Ohren werden von den Haaren verdeckt, das unversehrte rechte Auge blickt nach

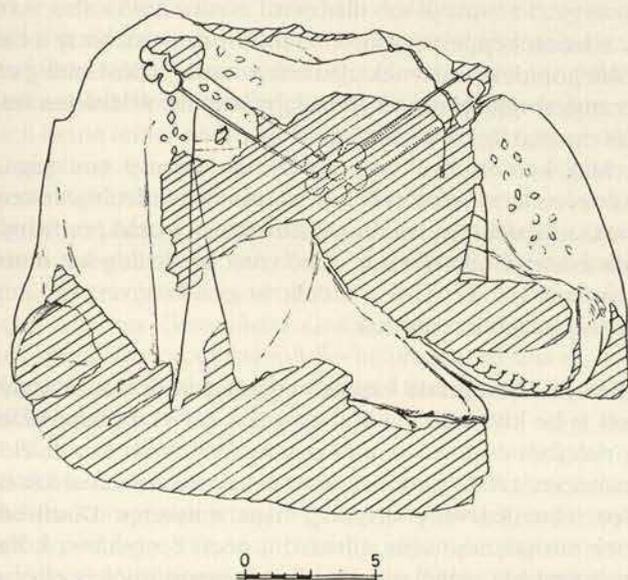

Abb. 82a. Bemalter männlicher Torso mit der Ergänzung der Kleidung
82a. kép. Férfiszobor festett torzója, a ruha kiegészítése

unten. Die linke Gesichtshälfte ist größtenteils zerstört, Nase und Mund fehlen. Dieser Kopf dürfte auf den Schultern einer lebensgroßen Bischofskulptur gesessen haben. Doch zu welchem der beiden gefundenen Standbilder er gehört hat, läßt sich heute, da der Halsteil ebenfalls fehlt, nicht mehr feststellen. Die Ausarbeitung der Haare weist, wenn man die Details in Betracht zieht, ins 14. Jahrhundert.

Ende des letzten Jahrhunderts hatte man bei Erdarbeiten im Gebiet der Bischofsburg ebenfalls ein relativ gut erhaltenes Kopffragment einer Bischofskulptur gefunden, das heute im Dommuseum aufbewahrt wird. In Anbetracht seines Stils - insbesondere der Haargestaltung und der Komposition - ist es als eine Parallele des vorgenannten Bischofskopfes anzusehen. Die Fachliteratur setzt sein Alter in die Herrschaftszeit Ludwigs I. von Anjou.

Zu den plastischen Denkmälern der Kapelle gehört desweiteren ein bemaltes Fragment vom oberen Teil einer Engelsfigur (Abb. 80), deren Kopf jedoch fehlt. Lediglich eine kleine vergoldete Haarlocke blieb erhalten. Das Gewand trägt eine blaue Bemalung, worauf Spuren von Vergoldung zu sehen sind. Unterhalb der linken Schulter kann man ein mit dunkelblauer Farbe aufgetragenes Muster erkennen, das auch im Hinblick auf die Kostümgeschichte bemerkenswert ist (Abb. 81).

Beachtung verdient der Oberkörper einer Männergestalt, ein größeres Skulpturenfragment ohne Kopf (Abb. 82, 82a). Seine Oberfläche ist zum Teil stark angegriffen, der rechte Arm fehlt vom Ellbogen abwärts und der linke Arm vollständig. Seinen Körper bedeckt ein faltenreiches

Egy másik, valószínűleg ugyancsak férfialakot ábrázoló szobor talpzata nemcsak lábfejét őrizte meg, hanem ruházatának csekély részletét is. A bokáig érő ruha redőzött, a mögötte levő háttér - feltételezhetően a leomló köpeny - kékre van festve. A lábazat, valamint a lábfej

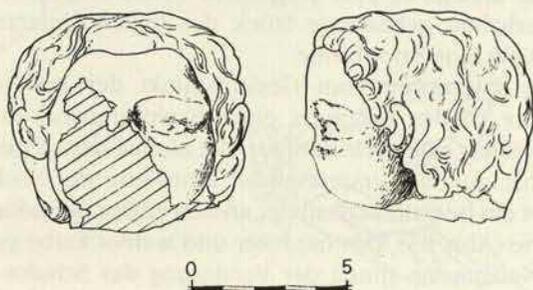

Abb. 85. Fragment eines Jesuskopfes
85. kép. Jézus-fej töredéke

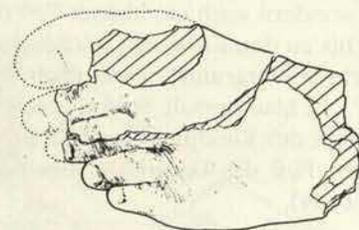

Abb. 86. Fragment eines linken Fußes
86. kép. Bal lábfej töredéke

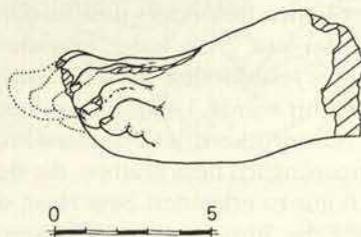
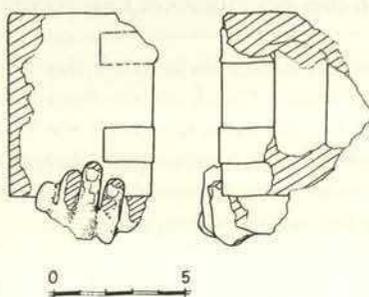

Abb. 87. Detail einer buchhaltenden Hand
87. kép. Könyvet tartó kéz részlete

vörösre festett, ruházatának maradványa pedig fehér színű. A bal lábfejen jól látható a cipő fűzőjének bőrszalagja (84. kép).

A nagy számban megmaradt kisebb figurális töredékek közül három darab érdemel különösebb figyelmet. Ezeknek egyike az a mindössze 7 cm magas festett angyal-

Gewand mit roter Bemalung, die mehrschichtig gewesen zu sein scheint, da neben den roten auch blaue Farbreste zu beobachten sind. Unter dem Hals wird das Gewand von einem Band zusammengehalten, das auf einer Seite in einer sechsblättrigen Blüte endet. An einem Teil des Untergewandes, das die Arme umschließt und eng am Körper anliegt, ist eine vergoldete Verzierung zu sehen. Das erhaltene gebliebene Stück des linken Unterarmes schmückt eine Knopfreihe.

Sehr interessant vom Gesichtspunkt der Kostümgeschichte ist das Fragment eines Skulpturensockels mit zwei Füßen einer Männerfigur, die einmal darauf gestanden hat. Auf die ursprüngliche Bemalung der Skulptur deutet ein bemaltes Detail der an den Füßen befindlichen Schuhe (Abb. 83). Das mit roter und weißer Farbe gestaltete Netzmuster ähnelt der Verzierung des Schuhwerks, mit welchem Ludwig I. von Anjou auf einer Miniatur der Bilderchronik dargestellt wird.

Mit dem Sockel einer anderen, wahrscheinlich ebenfalls eine Männerfigur darstellenden Skulptur blieben nicht nur die Füße, sondern auch ein kleiner Teil der Kleidung erhalten. Das bis zu den Knöcheln reichende Gewand ist faltenreich, sein Hintergrund – vermutlich der herabwallende Mantel – ist blau bemalt. Sockel und Füße sind rot bemalt, die Reste der Kleidung dagegen weiß. Gut kann man am linken Fuß das Lederband des Schnürsenkels erkennen (Abb. 84).

Unter den zahlreichen kleineren Figurenfragmenten des Fundes verdienen besonders drei Stücke Beachtung, beispielsweise der nur 7 cm hohe, bemalte Kopf eines Engels oder eines Jesuskindes, dessen Gesicht allerdings weitgehend zerstört wurde. Lediglich das linke Auge und ein Rest des Nasenrückens sind unversehrt. Das ovale Gesicht war ursprünglich fleischfarben, die Bemalung der Augen ist noch gut zu erkennen. Sein Haar, das man vergoldete, umgibt die Stirn in dichten Locken und ist auf dem Kopf zu Wellen geordnet (Abb. 85).

Zu einer kleineren Figur hat auch das Fragment eines linken Fußes gehört, dessen Zehen fehlen und an dem Spuren von Bemalung zu beobachten sind. Wahrscheinlich war auch dies der Fuß eines Engels oder Jesuskindes (Abb. 86).

Erwähnt sei an dieser Stelle noch das Fragment einer lediglich 9 cm hohen Hand, die ein Buch hält. Die Finger abgebrochen, bis auf zwei, und auch ein Teil des Buches fehlt. Das Buch schmückten ursprünglich zwei Beschläge (Abb. 87). Zu welcher Skulptur die das Buch haltende Hand gehört hat, wissen wir nicht.

Das einzige Renaissancedenkmal der Marienkapelle möchten wir hier ebenfalls vorstellen, und zwar einerseits, weil in dem Grabfund aus der Bischofsburg nur dieses eine Renaissancestück zum Vorschein kam und andererseits, weil aus Pécs keine mit ähnlicher Technik gefertigte Grabplatte aus rotem Marmor bekannt ist. Auch der Musterschatz ihrer Verzierung ist untypisch für die Pécs-er Renaissance-Steinmetzarbeiten, und ebenso weicht sie in stilkritischer Hinsicht vom bekannten und aufgearbeiteten Material der zur Zeit des Episkopats von Bischof Georg Szatmári (1505–1521) in Pécs tätigen Steinmetzwerkstatt ab. Die Grabplatte besteht aus fünf

vagy a gyermek Jézus-fej, amelynek arca nagyrészt roncsolt. Az arcból mindössze a bal szem, valamint az orrnyereg csonkja maradt meg. Az ovális arc eredetileg hússzínű a szem festése is jól látható. Haja aranyozott, a homlok körül sűrű csigákba omló, a fejen pedig fürtökben hullámos (85. kép).

Hasonlóképpen egy kisebb szoborhoz tartozott az a bal lábfejtöredék, amelynek ujjai hiányoznak. Valószínűleg ez is angyal vagy gyermek Jézus lába lehetett. A lábfejen festés nyomai figyelhetőek meg (86. kép).

Meg kell említeni még azt a mindössze 9 cm magas könyvet tartó kéztöredéket is, amely eredetileg festett volt. A kézfej ujjai kettő kivételével hiányoznak, és hiányzik a könyv egy része is. A könyvet eredetileg két veret díszítette (87. kép). Nem tudjuk, hogy a könyvet tartó kéz mely szoborhoz tartozott.

Az Aranyos Mária kápolna egyetlen reneszánsz emlékének is be kívánjuk mutatni egyrészt, mivel a püspökvári sírleletből csak ez az egy reneszánsz darab került elő, másrészt azért, mert Pécsen hasonló technikával készített, vörösmárvány sírfedlap nem ismeretes. Díszítésének mintakincse sem jellemző a pécsi reneszánsz kőfaragványokra, végül stíluskritikai szempontból is eltér a Szatmári György püspöksége idején (1505–1521) Pécsen működött reneszánsz kőfaragóműhely ismert és feldolgozott anyagától. A vörösmárvány fedlap részben összeilleszthető töredékből áll (88, 89. kép). A meglévő töredékek alapján mérete, valamint nagyrészt díszítése is rekonstruálható. A téglalap alakú mezőt közepén egy csaknem szabályos kör alakú koszorú díszíti, amelyet levelekből, gyümölcsökből és kalászbokból kötöttek. A koszorút szalagpár fonja át. A koszorún belül karéjosan kialakított „címerpajzs” töredéke látható. A pajzson két párhuzamos (koncentrikus) körív részlete van. Sajnos ma már sem a pajzs, sem a címer nem rekonstruálható. A kompozíciót keskeny, vonalú keret fogja össze a fedlap szélén. Ugyancsak vésett technikával készült magának a vörösmárványnak a díszítése. A vésett kontúrokat szurokberakás tölti ki, amely az egyes töredékeken jelentős mértékben megmaradt. A magyar reneszánsz sírkőplasztikában vésett, vörösmárvány, fekete szurokberakásos sírkövet, illetve sírfedlapot ezidáig nem ismerünk.

Ezt a sírkőfajtát egy Itáliából származó, antikizáló reneszánsz típusnak kell tartanunk. Ez a kompozíciós séma 1515 körül jelenik meg Esztergomban. A Jagelló-kori reneszánsz kompozíció és a középkori, szurokberakásos, vésett technika egyaránt itáliai előzményekre enged következtetni.

Mindenesetre a pécsi reneszánsz anyag ismeretében azt ki kell zárni, hogy darabunk helyben készült volna. Feltételezésünk szerint a sírfedlap az esztergomi műhely munkája. Pontos kormeghatározása a címer töredékes volta miatt nem lehetséges. Valószínű, hogy a XVI. század első évtizedeiben készülhetett, megrendelője a székesegyház, illetve a püspökvár valamely magas rangú személyisége lehetett. Megállapítható, hogy Johannes Fiorentinus esztergomi műhelyének hatása e darabon keresztül a pécsi emlékegyben is kimutatható.

teilweise zueinanderpassenden roten Marmorfragmenten (Abb. 88-89). Aufgrund der vorhandenen Fragmente lassen sich ihre Abmessungen und auch ihre Verzierung weitgehend rekonstruieren. In der Mitte schmückt das rechteckige Feld ein nahezu kreisförmiger, aus Blättern, Obst und Ähren gebundener Kranz, in den ein Bänderpaar geflochten wurde. Innerhalb des Kranzes ist der Rest eines paßförmig gestalteten »Wappenschildes« zu sehen. Auf dem Schild erkennt man Details von zwei parallelen (konzentrischen) Rundbögen. Schild und Wappen lassen sich heute leider nicht mehr rekonstruieren. Am Rand der Grabplatte umgibt die Komposition ein schmalliniger, gemeißelter Rahmen. Auch die Verzierungen wurden in den roten Marmor gemeißelt und die gemeißelten Konturen anschließend mit Pech ausgefüllt. An einzelnen Fragmenten blieb ein beträchtlicher Teil dieser Pecheinlage erhalten. Gemeißelte Grabsteine bzw. Grabplatten aus rotem Marmor und mit Pecheinlage sind uns in der ungarischen Grabsteinplastik der Renaissance bislang nicht bekannt.

Dieser Grabsteintyp ist als ein aus Italien stammender, antikisierender Renaissancetyp zu betrachten. Das Schema der Komposition taucht um 1515 in Esztergom (Gran) auf. Sowohl die Renaissancekomposition der Jagiellonenzeit wie auch die mittelalterliche gemeißelte Technik mit Pecheinlage lassen italienische Vorläufer vermuten. Auf jeden Fall müssen wir in Kenntnis des Pécs-er Renaissancematerials ausschließen, daß unser Stück ein Produkt einer lokalen Steinmetzwerkstatt ist. Wir nehmen eher an, daß es sich bei der Grabplatte um eine Arbeit der Esztergomer Werkstatt handelt. Ihr Alter exakt zu bestimmen, ist wegen des fragmentarischen Zustands des Wappens nicht möglich. Wahrscheinlich wurde sie in den ersten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts angefertigt. Auftraggeber mag irgendeine hochgestellte Persönlichkeit des Doms bzw. der Bischofsburg gewesen sein. Es kann also festgestellt werden, daß sich der Einfluß der Esztergomer Werkstatt des Johannes Fiorentinus durch dieses Stück auch im Pécs-er Nachlaßmaterial belegen läßt.

DIE SKULPTUR- UND ARCHITEKTURFRAGMENTE DES GRABDENKMALS BISCHOF WILHELMS

Am spannendsten und zugleich am problematischsten ist die dritte Gruppe der in der Marienkapelle gefundenen Steinmetzarbeiten. In die Aufarbeitung dieses Nachlaßmaterials haben sich auch der Kunsthistoriker Gergely Buzás und der Graphiker Kálmán Szijártó eingeschaltet. Ihnen ist die Rekonstruktion des Grabdenkmals zu verdanken (Abb. 90). Mit der Arbeitsweise bei der Rekonstruktion der Struktur und ihren Ergebnissen macht uns Gergely Buzás im vorliegenden Kapitel vertraut.

Grundlage der Rekonstruktion des Grabdenkmals bilden in erster Linie die bei der Grabung zum Vorschein gelangten Originalfragmente. Um zeigen zu können, daß es sich eindeutig um eine authentische Rekonstruktion handelt, ist es unerläßlich, die Originalfragmente im einzelnen zu beschreiben. Die Behandlung der Stücke erfolgt, auch im Interesse der besseren Interpretierbarkeit, in der Reihenfolge des Rekonstruktionsablaufs. Ausgangspunkte sind die einzelnen Ebenen des Grabbaus,

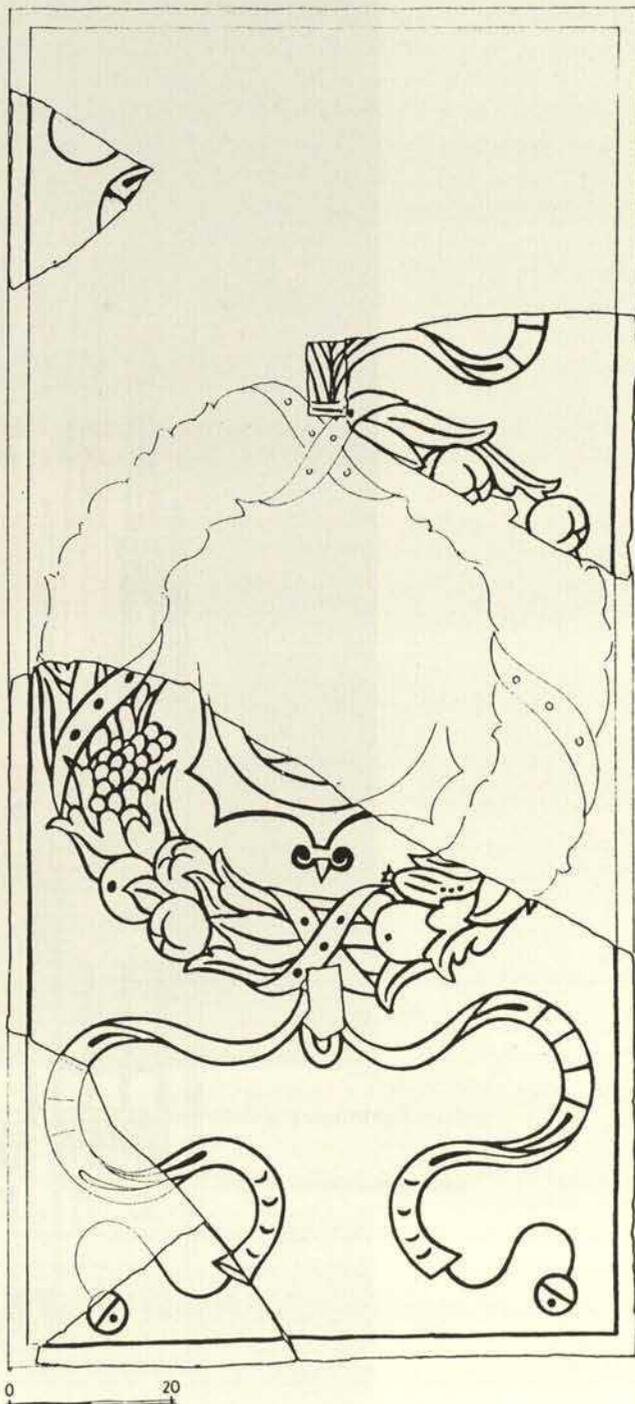
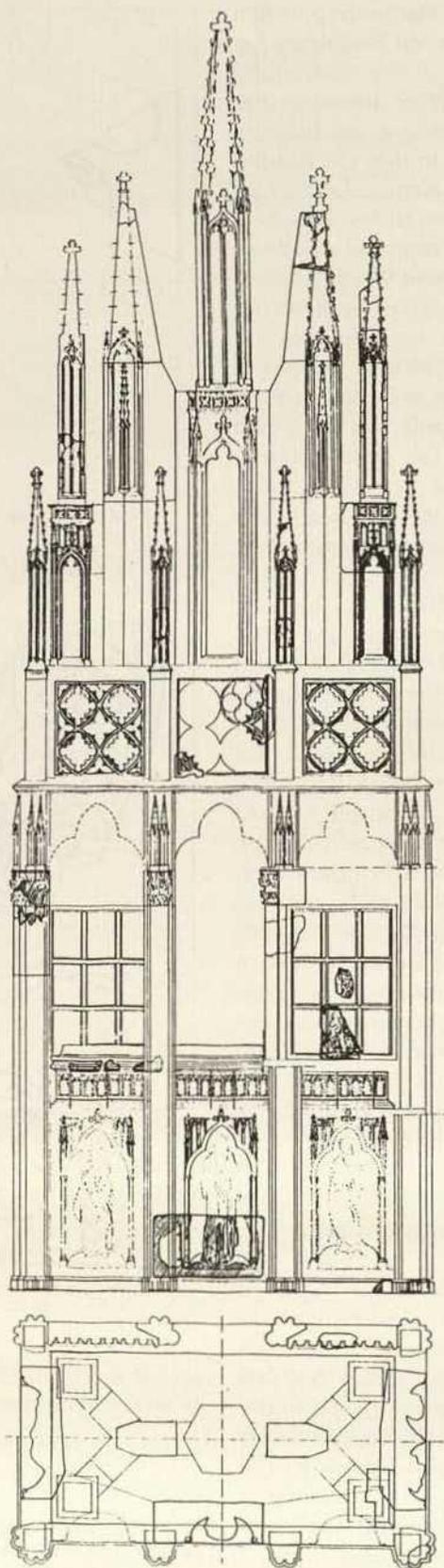

Abb. 89. Rekonstruktionszeichnung der Renaissance-Grabplatte
89. kép. Reneszánsz sírfedlap rekonstrukciós rajza

VILMOS PÜSPÖK SÍREMLÉKÉNEK FIGURÁLIS ÉS ARCHITEKTONIKUS TÖREDÉKEI

A Mária kápolna kőfaragványainak harmadik, legizgalmasabb, de egyben legproblematischer csoportját ismertetjük. Ennek az emlékanyagának a feldolgozásába bekapcsolódott Buzás Gergely művészettörténész és Szijártó Kálmán grafikus, akik elkészítették a síremlék rekonstrukcióját (90. kép). A szerkezeti rekonstrukció módszerét és eredményeit Buzás Gergely ismerteti ugyancsak ebben a fejezetben.

0 1m.

Abb. 90. Grabmal Bischof Wilhelms,
Rekonstruktion
90. kép. Vilmos püspök síremlékének
rekonstrukciója

Abb. 72. Detail der Skulptur einer Heiligen (Maria?)

72. kép. Női szent (Mária?) szobrának részlete

Abb. 75. Detail der Skulptur eines knienden Engels

75. kép. Térdeplő angyal szobrának részlete

Abb. 76. Detail einer Bischofsskulptur
76. kép. Püspökszobor részlete

Abb. 70. Vergoldetes Baldachinfragment
70. kép. Aranyozott baldachintöredék

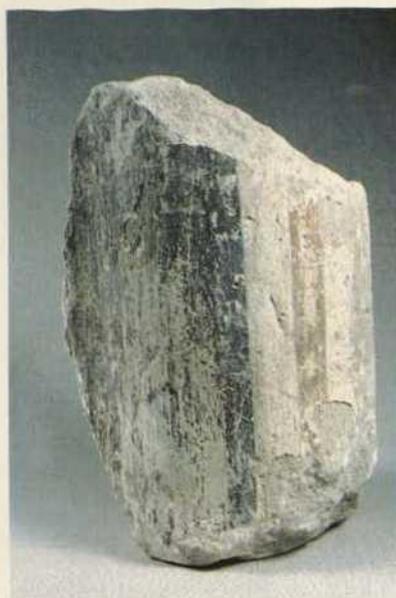

Abb. 71. Detail eines polychromen Mauerpfelers
71. kép. Polikróm festésű falpillér részlete

Abb. 83. Skulpturenpostament, Füße mit Detail der Kleidung
83. kép. Szobortalapzat, lábak a ruha részletével

Abb. 84. Skulpturenpostament, Füße mit Detail der Kleidung
84. kép. Szobortalapzat, lábak a ruha részletével

Abb. 80. Fragment einer Engelsskulptur
80. kép. Angyalszobor töredéke

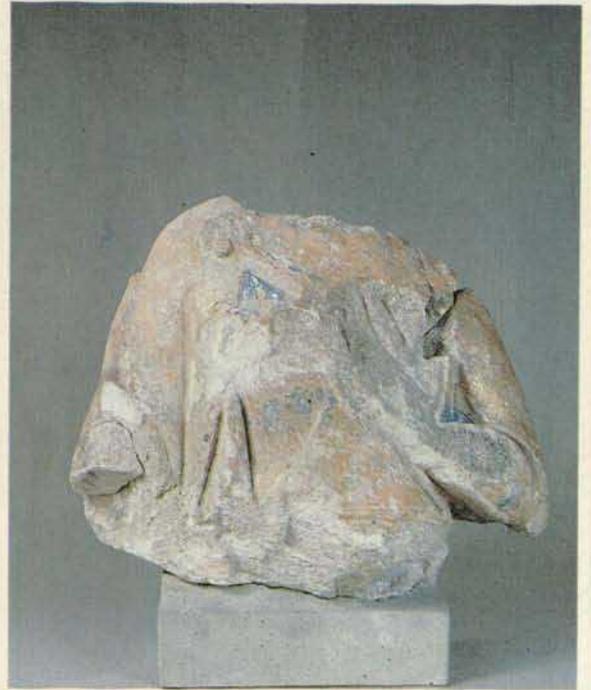

Abb. 82. Bemalter männlicher Torso
82. kép. Férfiszobor festett torzója

Abb. 100. Detail eines roten Marmor imitierenden Pfeilerbündels
100. kép. Vörösmárványt utánzó pilléreköteg részlete

Abb. 110. Detail einer maßwerkverzieren Fialenspitze
110. kép. Fialé csúcsának mérművel díszített részlete

Abb. 96. Detail der Basis eines Pfeilerbündels
96. kép. Pillérköteg-lábazat részlete

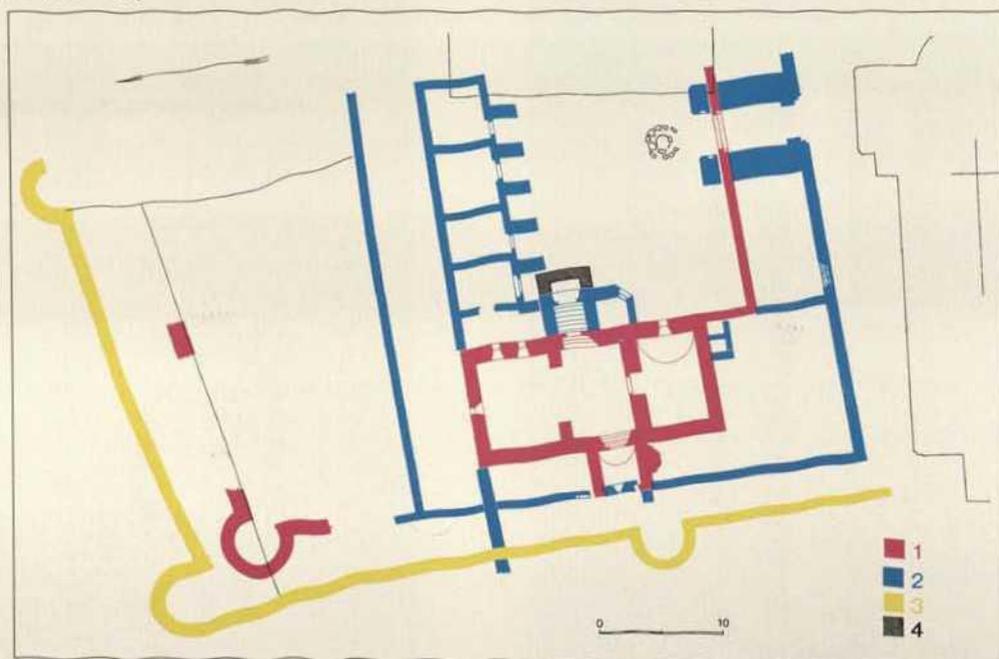

Abb. 88. Renaissance-Grabplatte
88. kép. Reneszánsz sírfeclap

Abb. 20. Situationsplan der Freilegung mit Markierung der einzelnen Bauperioden. 1. Romanisch, 2. Gotisch, 3. Türkisch
20. kép. A feltárás helyszínrajza az egyes építési korszakok jelölésével. 1. Román kor, 2. gótika, 3. török kor

Abb. 134. Gesamtgrundriß der freigelegten Überreste der Burg mit den wichtigsten Bauperioden. 1. 13. Jhr. - 2. 14.-15. Jhr. -
3. 1543-1686 - 4. 17.-18. Jhr.

134. kép. A vár feltárt maradványainak összesítő alaprajza a főbb építési korszakok jelölésével. 1. - XIII. sz.; 2. - XIV-XV. sz.;
3. - 1543-1686; 4. - XVII-XVIII. sz.

beginnend an der Westseite seiner Basis.

An der schmaleren westlichen Seite ziert die Seitenplatte der Tumba ein Relief mit zwei Gestalten, die in Nischen stehen. Beide Nischen des aus Grobkalkstein gefertigten Reliefs schließt ein Eselrückenbogen mit Dreipaß (Abb. 91). Als Trennung zwischen den Nischen sowie rechts bzw. links von ihnen steht eine Halbsäule. Aus den Halbsäulen geht jeweils eine Fiale hervor, dazwischen befinden sich dreipaßförmige Maßwerke. In der linksseitigen Nische steht, als Hochrelief ausgearbeitet, eine Heilige, in der anderen Nische ein Bischofsheiliger. Die Köpfe beider Figuren fehlen. Über Alba und Tunicella trägt der Bischof eine Casula, an seinem Hals kann man die Reste des Humerale sehen. Er hebt beide Hände, wodurch die Casula V-förmige Falten schlägt. Der Hintergrund der Nischen ist blau. An den Halbsäulen sind Spuren roter Bemalung zu beobachten, die vermutlich als Grundierung der Vergoldung diente.

Zwischen dem gemeinsamen Erscheinen der Heiligen und des Bischofsheiligen an dem Relief einerseits sowie dem Torso der Marienskulptur und dem Standbild des Bischofsheiligen aus der Kapelle der Goldenen Maria andererseits lassen sich nach unserer Ansicht Parallelen ziehen. Die chemische Analyse der Farben hat bestätigt, daß das zur Bemalung der Innenarchitektur bzw. plastischen Ausschmückung der Kapelle verwendete Farbmateriale und das Farbmateriale des Doppelreliefs identisch sind. Die Identität ihrer künstlerischen Werkstatt und ihr gleiches Alter werden also auch durch wissenschaftliche Untersuchungen belegt. Dies ist auch ein Beweis dafür, daß das Relief mit zwei Gestalten ursprünglich zur Kapelle gehörte und erst nach deren Zerstörung, während der Türkenzeit, in den Dom gelangte. Sein architektonischer Rahmen weist ebenfalls in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts. Seine nächste Parallele findet man im Wiener Stephansdom, und zwar an der Sitznischenreihe des Langhauses.

Detail eines Eckgesimses mit einem zwei Propheten darstellenden Relief. Dies ist das Eckstück eines aus hartem Kalkstein gemeißelten und mit einem sehr fein ausgearbeiteten Relief verzierten Gesimses. Den auf dem

Abb. 92. Detail des zwei Propheten darstellenden Reliefgesimses
92. kép. Két prófétát ábrázoló domborműves párkány részlete

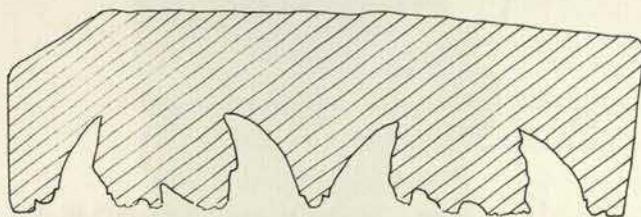

Abb. 91. Relief mit Darstellung einer Heiligen und eines Heiligen
91. kép. Kétalakos dombormű női és férfi szent ábrázolásával

A síremlék rekonstrukciójának alapját elsősorban az ásatás során előkerült eredeti fragmentumok képezik. Ahhoz, hogy e rekonstrukció hitelessége nyilvánvalóvá váljék, elengedhetetlen az eredeti töredékek ismertetése. Az egyes darabok bemutatása a rekonstrukció felépítésének rendszerét követi a könnyebb értelmezhetőség érdekében is. A sírepmű egyes szintjeit vesszük kiindulási pontul kezdve a Ny-i oldal bázisának ismertetésével.

A tumba oldallapját a nyugati keskenyebb oldalon fülkébe állított, kétalakos dombormű díszíti. A durvamész-kőből faragott dombormű mindkét fülkéjét egy hármaskarú számráthív zárja le. (91.kép) A fülkéket egymástól féloszlop választja el. A másik két oldalon is egy-egy féloszlop áll. A féloszlopokból egy-egy fiálé nő ki, közöttük háromkarú mérnök sorakoznak. A bal oldali fülkében magasdomborműben faragott női szent, a másik fülkében püspökszent áll. Feje mindkettőnek hiányzik. A püspök az alba és a tunicella felett casulát hord, nyakában humerale maradványai láthatók. Két kezét felemeli, miáltal casulája V alakú redőket vet. A fülkék hátere kék, az oszlopokon vörös festés maradványa figyelhető meg, amely valószínűleg az aranyozás alapozásaként szolgált.

reich profilierten, breiten Sockelgesims sitzenden oberen Teil umgibt ein Rahmen aus Plättchen und Stäbchen. In der Mitte teilt ihn ein senkrecht Stäbchen in zwei Felder. Jedes der beiden Felder nimmt die aus dem tiefen Hintergrund hervortretende Büste eines Propheten ein. Beide halten ein Schriftband ohne Text in ihren Händen. Den Kopf der linken Gestalt bedeckt eine am Gewand befestigte Kapuze. Der Zeigefinger seiner rechten Hand

Abb. 93. Engel mit Weihrauchgefäß
93. kép. Kezében füstölőt tartó angyal

zeigt nach oben, mit der linken Hand hält er das untere Ende des Bandes. Die rechte Gestalt hat gewelltes, in der Mitte gescheiteltes Haar. Ihr Gesicht wurde sehr genau ausgearbeitet. Beide Gestalten tragen einen in Falten ge-

A női szent a püspökszent a domborművön párhuzamba hozható az Aranyos Mária kápolnát díszítő Mária szobrának torzójával, valamint a püspökszent szobrával. Amint azt a kémiai vizsgálat is igazolja, a kápolna belső architektúrájának, illetve szobrászati díszítésének azonos a festékanyaga a kettős dombormű anyagával. Műhelyük azonoságát és azonos korukat tehát természettudományos vizsgálata is alátámasztja. Ez is azt bizonyítja, hogy a kétalakos dombormű eredetileg a kápolnához tartozott, és csak annak pusztulását követően, a török korban került a székesegyházba. Architektonikus kerete is a XIV. század második felére mutat, legközelebbi párhuzamát a bécsi Stephansdom hosszházának ülőfülkesorán találjuk.

Sarokpárkány része két prófétát ábrázoló domborművel. Az egykor magát a sírfedlapot tartó, keménymészkből faragott és igen finoman megmunkált domborművel díszített tagozat sarokdarabja. A gazdagon profilált, széles lábazati párkányon ülő felső részt lemez és pálcátagos keretelés veszi körül, és középen egy függőleges pálcátagsztja két mezőre. Az így keletkezett mezőket mély háttérből kiemelkedve egy-egy próféta mellképe foglalja el. Mindkettő kezében szöveg nélküli iratszalg van. A bal oldali alak fejét a ruhával összefüggő kámzsa fedi. Jobb kezének mutatóujját felfelé tartja, baljával pedig a szalg alját fogja. A jobb oldali alak hullámos haja középen elválasztott, arca gazdag részletességgel kidolgozott. Mindkét alak finoman redőzött palástot hord (92. kép).

A sarokdarab bal oldalát háromkaréjos vakmérműves tükörmező díszíti. Ez a sarokpárkány egy olyan sorozat egyetlen darabja, amely a síremlék két keskeny oldalán 6-6 mezőben jelenik meg, míg a déli hosszanti oldalon csak a kétprófétás sarokdarab beforduló mérműves oldalát ismerjük. Így nyitott kérdés marad a párkány ikonográfiai programja.

Rekonstrukciónk szerint a tumba fölött négy, kezében füstölőt tartó, térdeplő angyal őrködött. Ezek közül torzóban, de mégis a legépebben maradt meg az egyik finomszemcsés üledékes mészkőből faragott, festetlen, térdeplő angyalt ábrázoló szobor (93. kép). A jobb lábán térdeplő angyal jobb kezében füstölőt tart, a hiányzó bal kezével pedig a füstölő láncát tartotta. Szárnyának jelentős része, valamint az angyal feje is elpusztult. A testét deréktól lefelé redőkben omló ruha fedi, amely a térdnél öblösödik. A ruha alól csak a bal láb ujjja látszik ki. A jobb alsó kart fedő ruháján gyöngysorként elhelyezkedő gombok vannak. A füstölő alacsony talpon ülő bordázott felfelé szűkülő testű fedeles edény, a csúcsban végződő fedélen fogógommbal. A szobor teljes magassága 34 cm.

Egy második angyalból az üledékes mészkőből igen finoman faragott szárny pár maradt meg, amelynek teljes magassága 23 cm (94. kép). Az angyal hátából kiszakadt szárny tollainak kidolgozása igen finom. A szárnyvégek és a jobb szárny felső csúcsa hiányoznak. A bal szárny csúcsa csonka.

A síremléket a baldachin fölött húzódó kőrác díszítette. A rács mintázatát lényegében az előkerült mérműves kőrácstörédek két csoportja határozza meg. Ugyanis e

legten Mantel (Abb. 92).

Die linke Seite des Eckstückes schmückt ein Spiegelfeld mit dreipaßförmigem Blendmaßwerk. Dieses Eckgesims bildet das einzige Stück einer Serie, die an den beiden Schmalseiten des Grabdenkmals in jeweils sechs Feldern erscheint, während wir von der südlichen Längsseite nur die rechtwinklig einschwenkende Maßwerkseite des Eckstückes mit zwei Propheten kennen. Die Frage nach dem ikonographischen Programm des Gesimses muß also offen bleiben.

Unserer Rekonstruktion zufolge wachten über der Tumba vier knieende Engel mit Weihrauchgefäßen in ihren Händen. Wenn auch als Torso, ansonsten jedoch am besten erhalten blieb darunter die unbemalte Skulptur eines aus feinkörnigem Ablagerungskalkstein geformten, knieenden Engels (Abb. 93). Dieser Engel kniet auf dem rechten Bein. In der rechten Hand trägt er das Weihrauchgefäß, während er mit der linken, fehlenden Hand wohl die Kette des Gefäßes festhielt. Sein Kopf und ein großer Teil der Flügel fehlen. Seinen Körper bedeckt ein von der Taille faltig herabwallendes Kleid, das am Knie ausbaucht. Unter dem Kleid blickt nur eine Zehe des linken Fußes hervor. Am rechten Unterarm zieren den Kleiderärmel nach Art einer Perlenreihe angeordnete Knöpfe. Das Weihrauchgefäß hat einen niedrigen Fuß, einen gerippten und nach oben schmaler werdenden Körper, und auf seinem spitz geformten Deckel sitzt ein Griffknopf. Die Höhe der ganzen Skulptur beträgt 34 cm.

Von einem zweiten Engel ist nur das ebenfalls aus Ablagerungskalkstein und mit großem Feingefühl gemeißelte Flügelpaar erhalten, das insgesamt 23 cm mißt (Abb. 94). Die Federn des aus dem Rücken des Engels herausgebrochenen Flügels sind sehr plastisch ausgearbeitet. Die Flügelenden und die obere Spitze des rechten Flügels fehlen, die Spitze des linken Flügels ist verstümmelt.

Eine über dem Baldachin verlaufende Steingitterreihe teilt das Grabdenkmal. Im wesentlichen bestimmen zwei Gruppen der zum Vorschein gelangten Steingitterfragmente mit Maßwerk das Muster des Gitters, da diese Fragmente in ihrem Typ und auch in den Abmessungen voneinander abweichen. Ausgehend von der Anzahl der Fragmente gelang es, nach der Rekonstruktion beider Typen die einzelnen Gittervierecke zusammensetzen (Abb. 95).

Abmessung und Gliederung der acht Bruchstücke des gotischen Steingitters mit Maßwerk stimmen überein. Sie haben mit Sicherheit zu demselben Gitter gehört. Die tief profilierten, geschweiften bzw. paßförmigen Maßwerke umrahmt eine stäbchenverzierte Gliederung, von deren Rückseite Nasenglieder ausgehen.

Als Sockel der Pfeilerbündel des Grabdenkmals verwendete man ein polygonales, kanneliertes Trommelglied aus rotem Marmor, das nur 11 cm hoch ist. Auf seiner oberen Platte wurde das daran anzupassende Pfeilerbündel markiert (Abb. 96).

Das Mittelstück der Südansicht des Grabdenkmals bzw. der Tumba bildet jenes in eine Nische gestellte Hochreliefsegment, von welchem lediglich das untere Drittel erhalten blieb. Den 70 cm breiten und 40 cm hohen Kalksteinblock gliedert eine tief eingelassene, von zwei fragmentierten Halbsäulen begrenzte Nische. Die Gestalt in der Nische – vermutlich ein Mann – trägt ein Gewand mit

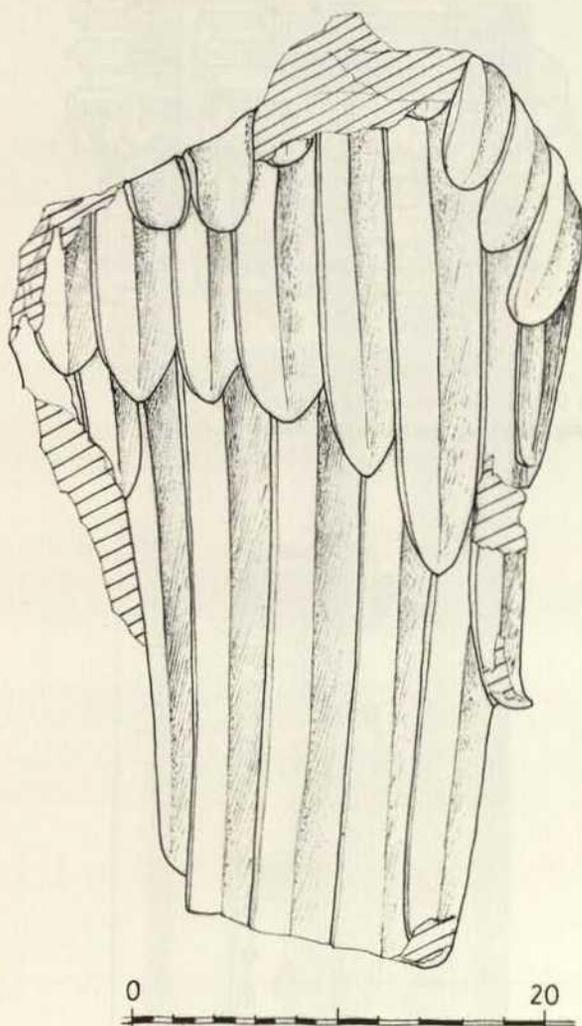

Abb. 94. Fragment eines Engelsflügels
94. kép. Angyalszárnytöredék

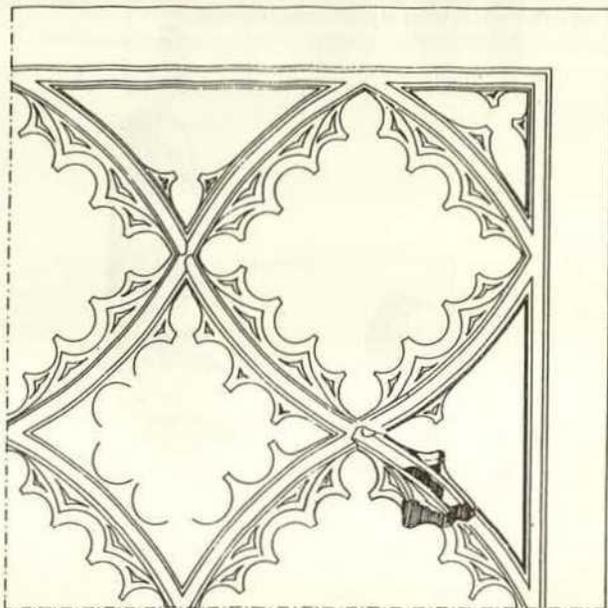

Abb. 95. Fragment eines maßwerkverzierten Steingitters,
Rekonstruktionszeichnung
95. kép. Mérműves kőrács töredékének kisserkesztett rajza

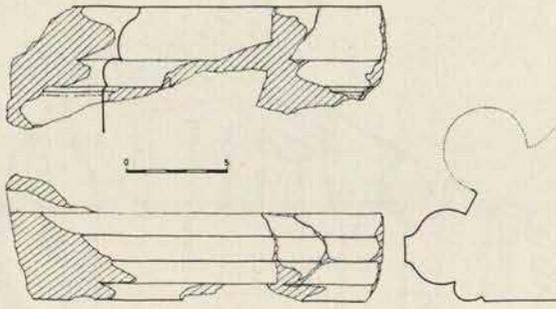

Abb. 97. Fragment eines Birnstabgesimses
97. kép. Körteagos párkánytöredék

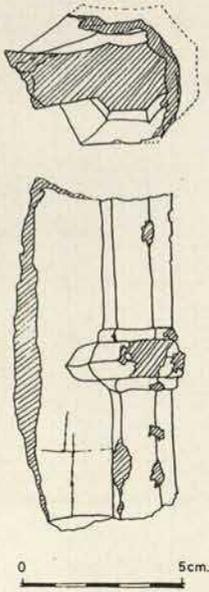

Abb. 98. Krummstabfragment von der Tumba des Bischofsgrabes
98. kép. Püspöki tumba, a pásztorbot töredéke

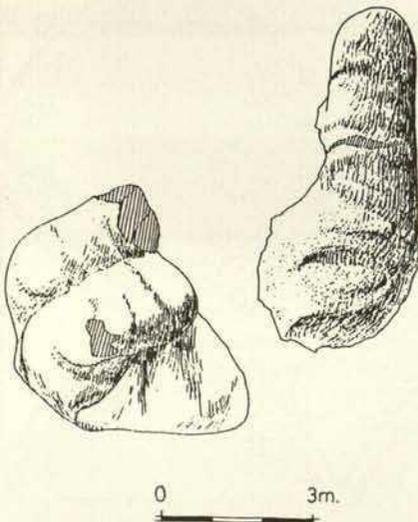

Abb. 99. Fragment einer Hand von der Tumba des Bischofsgrabes
99. kép. Püspöki tumba, a kéz töredéke

töredékek méretüket és típusukat tekintve is elkülönülnek. A két típus kiszerkesztése után a töredékek számának figyelembevételével került sor az egyes rácsnégszögek megszerkesztésére (95. kép).

A gótikus mérműves kőracs nyolc töredéke azonos méretű és tagolású. Minden bizonytal egy rácshoz tartoztak. A mélyen profilált íves, illetve karéjos mérműveket pálcával díszített tagozat keretezi, amelynek hátából orrtagok nyúlnak ki.

A síremlék pillérkötegeinek lábázatát vörösmárványból faragott, kanelúrás, sokszögű dobtag képezi. A dobtag magassága mindössze 11 cm. Felső lapján az arra illeszkedő pillérköteg van rájelölve (96. kép).

A síremlék, pontosabban a tumba déli oldalának középső tagját képezi az a fülkébe állított magas- dombormű-töredék, amelynek csupán alsó harmada maradt meg. A 70 cm széles és 40 cm magas mészkőtömböt mélyen bevájt fülke tagolja, amelyet két töredékes féloszlop határol. A fülkében egy alak – valószínűleg férfi-, amelynek gazdagon redőzött ruhája alól csak jobb cipőjének orra látszik ki. Ruházata valószínűleg alba és tunicella lehetett. A fülke hátoldala kékre festett. A térdmagasságig megmaradt alak jobb felé fordul. Az oszlopok festése vörös drapéria, míg a ruházat vörös alapra felhordott festés nyomát mutatja. Hasonlóképpen az alak is.

A tumba fedlapja alatt többszörösen tagolt párkány fut körbe, amelyből sajnos csak néhány töredék került elő. Közülük a legnagyobb egy kemény mészkőből finoman faragott, amelyet egy körte-elem és egy pálcátag díszít. Felülete csiszolt mint a kétprófétás sarokpárkány darabja (97. kép). A párkány fölött feküdt Vilmos püspök sírköve, amelyből azonban sajnos szinte alig maradt valami. E sírkőnek a püspök személyére utaló egyik darabja a pásztorbot töredéke (98. kép). A két prófétát ábrázoló sarokpárkány anyagához hasonlóan emez is finommészkőből faragott. Maga a pásztorbot kanelúrázott, és középen többszörösen profilált párkányhoz hasonló nodus tagolja.

Ugyancsak a tumba fedlapját borító püspök-dombormű maradványa az a két ujjtöredék, amelyet szinte márványszerű, finomszemcsés mészkőből faragtak. Az ujjtöredékek a püspök áldóan felemelt jobb kezéhez tartozhattak (99. kép).

A síremlék legreprezentatívabb része a déli homlokzati oldal. Ezen az oldalon jelennek meg rekonstrukciónkban a legnagyobb számban a síremlék architektonikus töredékei. Ezek egyik jelentős darabja az a keménymészkőből faragott két oldalán két-két félhengertaggal és lemezzel profilált pillérköteg, amelyen vörösmárványt utánzó vörös festés van (100. kép).

E pillérköteget fehér mészkőből faragott levéldíszes fejezet zárta le. A négyszög keresztmetszetű törzs mindkét oldalán párosan csatlakozó faloszlopok fejezetének igen finoman kidolgozott részletei maradtak fenn (101. kép). A hármas tagolású sokszögű pillérek levéldíszes félhengeres fejezetben folytatódnak. A fejezet nagyrészt hiányos, meglévő részletei töredékesek. A rajta látható levéldíszek jellegzetesen XIV. századiak.

aufwendigem Faltenwurf, unter dem nur die Spitze des rechten Schuhs hervorschaut. Seine Kleidung mag aus Alba und Tunicella bestanden haben. Die Rückseite der Nische wurde blau bemalt. Wie das bis in Kniehöhe erhaltene Fragment erkennen läßt, wendet sich die Gestalt nach rechts. Die Säulen zeigen Spuren roter Draperie. Die Kleidung dagegen, ähnlich wie die Gestalt, Spuren einer auf rote Grundfarbe aufgetragenen Bemalung.

Unterhalb der Deckplatte der Tumba schließt sich ein mehrfach gegliedertes, umlaufendes Gesims an, von welchem leider nur einige Fragmente zutage kamen. Das größte ist ein feingemeißeltes Fragment aus hartem Kalkstein, das ein Birnstab und ein Stäbchen zieren. Seine Oberfläche wurde poliert, ähnlich wie das Eckgesimsstück mit den beiden Propheten (Abb. 97). Oberhalb dieses Gesimses lag die Grabplatte Bischof Wilhelms. Bedauerlicherweise blieb davon kaum etwas erhalten. Eines ihrer Bruchstücke, das auf die Person des Bischofs deutet, ist das Fragment eines Bischofsstabes (Abb. 98). Als Material dafür verwendete man, ebenso wie für das die beiden Propheten darstellende Eckgesims, feinen Kalkstein. Der Krummstab ist kanneliert und in der Mitte durch einen einem mehrfach profilierten Gesims ähnlichen Nodus gegliedert.

Überreste des an der Deckplatte der Tumba dargestellten Bischofsreliefs sind auch die beiden aus beinahe marmorartigem, feinkörnigem Kalkstein gearbeiteten Fingerfragmente. Sie haben zu der segnend erhobenen rechten Hand des Bischofs gehört (Abb. 99).

Der repräsentativste Teil des Grabdenkmals ist jedoch die südliche Frontseite. An dieser Seite erscheinen in unserer Rekonstruktion die meisten architektonischen Stücke des Grabmals. Eines der bedeutenden Fragmente ist das aus hartem Kalkstein gefertigte, an zwei Seiten durch jeweils zwei Rundstäbe und Plättchen profilierte Pfeilerbündel mit roten Marmor imitierender Bemalung (Abb. 100). Dieses Pfeilerbündel krönte ein blattverziertes Kapitell aus weißem Kalkstein. Hier handelt es sich um ein sehr fein ausgearbeitetes Detail des Kapitells der paarweise zu beiden Seiten an den Rumpf mit quadratischem Querschnitt anschließenden Wandsäulen (Abb. 101). Die dreigliederten, polygonalen Pfeiler setzen sich in einem blattgeschmückten Kapitell mit halbrunden Stäben fort. Ein Großteil des Kapitells fehlt, und was davon erhalten blieb, ist fragmentarisch. Die daran sichtbaren Blattverzierungen sind charakteristisch für das 14. Jahrhundert.

Wie wir es während der Behandlung der Westseite erörtert haben, gliedert das Grabdenkmal oberhalb des Baldachins ein in drei Felder unterteiltes Steingitter, über dem sich eine Reihe Fialen erhebt. Die beiden Typen der Steingitterfragmente mit Maßwerk stimmen in den Abmessungen nicht überein. Bei ihrer Rekonstruktion stellte sich heraus, daß sie unterschiedlich angeordnet waren. Von einem der beiden Typen blieben zwei Eckfragmente erhalten (Abb. 102). Dies sind aus Grobkalkstein gearbeitete, maßwerkgeschmückte Stücke, die ein mehrfach profilierter, abwechselnd mit Stäbchen und Plättchen verzierter Rahmen abschließt. Das mit Hilfe der beiden Fragmente zusammengestellte, aus vier Kassetten bestehende Bildfeld befand sich in der Mitte der südlichen Hauptfront des Grabdenkmals.

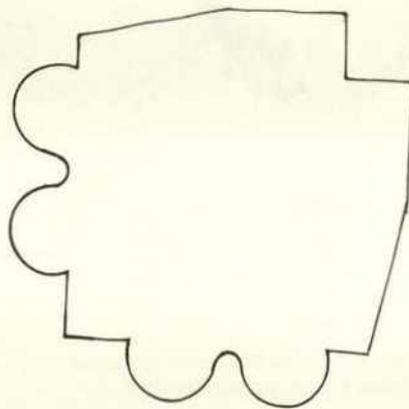
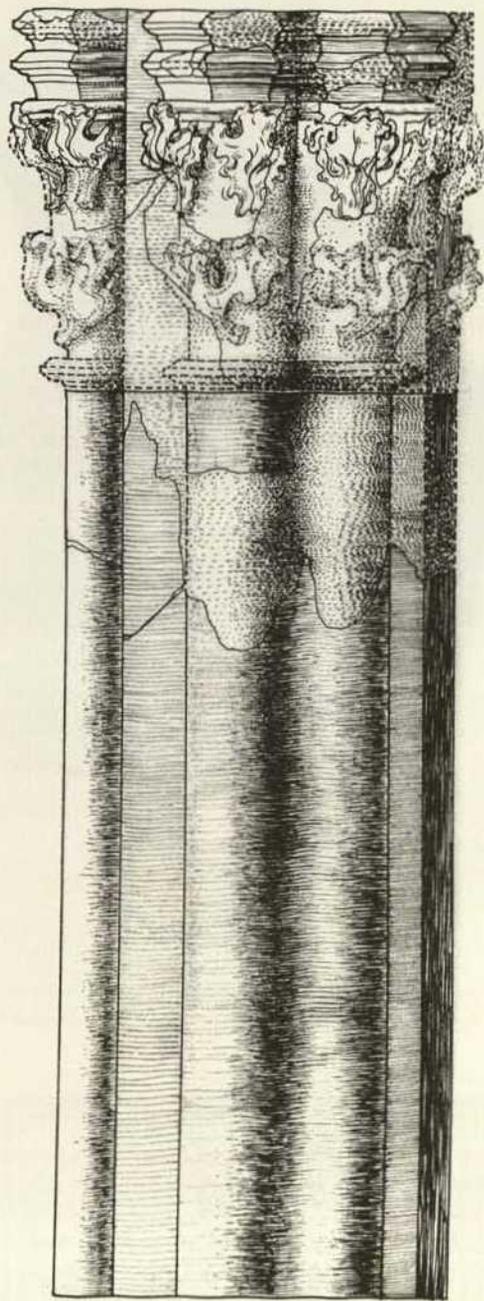

Abb. 101. Pfeilerbündel und Blattkapitell, Rekonstruktion
101. kép. Pillérbündel és levéldíszes fejezetének rekonstrukciója

Abb. 102. Eckfragment eines gotischen Steingitters
102. kép. Gótikus kőrács saroktöredéke

A nyugati oldal kapcsán már esett szó róla, hogy a baldachin fölött a síremléket három mezőre osztott kőrács tagolja, amely fölött helyezkedik el a fiálék rendszere. A mérműves kőrács két típusú töredékei méretben nem azonosak. Kiszertesztésük nyomán kiderült, hogy mindkettőnek más-más a rendszere. Az egyik típusnak két saroktöredéke maradt meg (102. kép). Ezek durvamészkből faragott, mérműves töredékek, amelyeket többszörösen profilált, váltakozó pálca- és lemeztaggokkal díszített keretezés zár le. A két töredékből kiszertesztett, négy kazettából álló képmező a síremlék déli főhomlokzatának középső tagja.

A töredékek másik csoportjából kiszertesztett rekonstrukcióban az egyes rácsstagozatokat ívnyégyszögek keretezik. Az így kialakított rácsidombból négy darab képez egy mezőt, amelyet az előző rácsstagozathoz hasonlóan többszörösen tagolt keret fog egybe (103. kép). Ez a rácsmező a homlokzat két végén helyezkedik el.

A síemlék oromzatát több lépcsőben elhelyezkedő fiálék rendje alkotja. Igen finoman megmunkált, mérművekkel gazdagon díszített darabok képviselik ezt a leletcsoportot. A fiálék anyaga különféle minőségű durvamészkből. Az egyes fiálécúcsok megmunkálása nem azonos minőségű, és úgy tűnik, hogy a magasabban álló darabok elnagyoltabbak.

A továbbiakban nem törekszünk a teljes anyag részletes bemutatására, inkább csak a szerkezetileg is fontos és jelentősebb elemeket ismertetjük.

Fiálé töredéke. Durvamészkből faragott, három oldalon eredetileg két-két vakmérműves tükörmező volt. Hátsó oldalának felülete hegyesvéssével megdolgozott, ami illesztésre utal. A talpzatba történő átmenetet három oldalon 45°-os szögben hajló golyvázott párkány képezi, amely alatt pálcatag van (104. kép). Ehhez a fiálétaghoz tartozik az az ugyancsak vakmérműves fiálécúcs-töredék, amelyet három oldalon háromkaréjos mérműpár díszít, fölötté háromkaréjos rozettával. A festetlen fiálétöredék számarhátíves vimepergáját kúszóleveles oromrózsák koronázzák. A csúcsot alkotó darabon az éleken elnagyolt kúszólevelek sora van.

Hasonló fiáléhez tartozik az a három darabból álló csúcs, amely oromrózsában végződik. Felfelé keskenyedő oldalainak éleit elnagyolt kúszólevelek sora díszíti. A csúcsot záró oromrózsa többszörösen tagolt szalagpárkányon ül (105. kép).

Valamennyi fiálétöredékünk közül a leggazdagabb az a mérművekkel és kúszólevelekkel díszített darab, amely egy többemeletes fiálé talpzatának felső tagja. Egy sokszög alaprajzú fiálétalázat finomszemcsés mészkőből faragott eleméről van szó, amelynek két oldalát mérművekkel gazdagon tagolt faragás emeli ki. A háromkaréjos vakmérművet lezáró oromrózsás számarhátívet kúszólevelek díszítik (106, 107, 108. kép). A csúcson oromrózsa van, melynek hegye hagymaalakban végződik. Fölötté mindkét oldalon többszörösen profilált párkány van, amelyet négykaréjos mezőből álló kőrács zár le. A darab

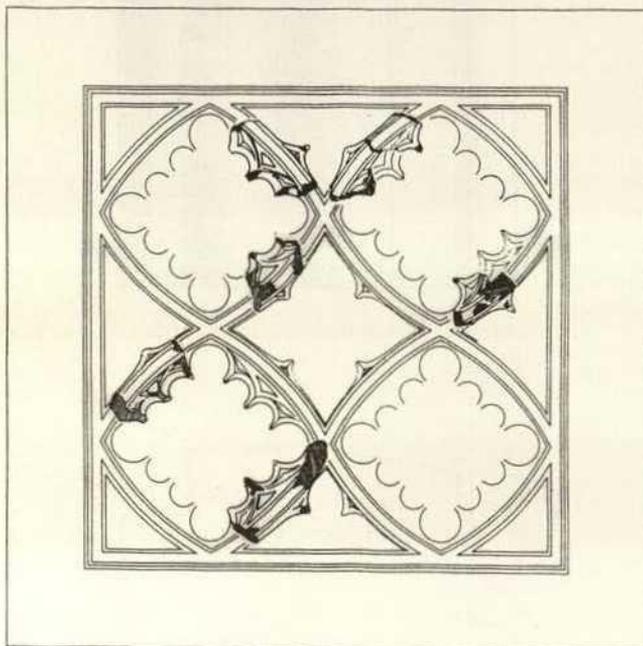

Abb. 103. Gotisches Steingitter, Rekonstruktion
103. kép. Gótikus kőrács rekonstrukciója

In der Rekonstruktion, die sich aus der zweiten Gruppe der Fragmente ergab, umrahmen die einzelnen Gitter-

glieder Bogenvierecke. Jeweils vier dieser Figuren fügen sich zu einem Bildfeld, das ähnlich wie beim vorigen Gittertyp ein mehrfach gegliederter Rahmen zusammenfaßt (Abb. 103). Dieses Gitterfeld ist an den beiden Enden der Fassade plaziert.

Die Bekrönung des Grabdenkmals bildet ein in mehreren Stufen angeordnetes System von Fialen. Diese Fundgruppe vertreten sehr fein ausgearbeitete und reich mit Maßwerk geschmückte Stücke. Als Material der Fialen diente Grobkalkstein unterschiedlicher Qualität. Die Bearbeitung der einzelnen Fialespitzen ist qualitativ uneinheitlich und, wie es scheint, an den höher liegenden Spitzen oberflächlicher.

Im weiteren sind wir bestrebt, nicht jedes einzelne Detail des Materials zu behandeln, sondern möchten uns mehr auf die bedeutenderen, auch konstruktiv wichtigen Stücke konzentrieren.

Fragment einer Fiale aus Grobkalkstein. An drei Seiten befanden sich ursprünglich je zwei Spiegelfelder mit Blendmaßwerk. Die rückseitige Fläche wurde mit einem Spitzeisen bearbeitet, was sie als Paßfläche ausweisen dürfte. Den Übergang zur Basis bildet an drei Seiten ein im Winkel von 45° gekröpftes Gesims, darunter verläuft ein Stäbchen (Abb. 104). Zu dieser Fiale gehört das ebenfalls mit Blendmaßwerk verzierte Fragment einer Fialenhaube, das an drei Seiten ein dreipaßförmiges Maßwerkpaar und darüber eine Rosette gleicher Form schmücken. Den Ziergiebel mit Eselrückenbogen am unbemalten Fialebruchstück bekrönen Kreuzblumen mit Krabben, und auch an den Kanten der Spitze befindet sich eine Reihe oberflächlich gearbeiteter Krabben.

Zu einer ähnlichen Fiale gehört die aus drei Stücken bestehende, in einer Kreuzblume endende Haube. Die Kanten ihrer sich nach oben verjüngenden Seiten ziert eine Reihe von oberflächlich ausgearbeiteten Krabben. Die die Haube bekrönende Kreuzblume sitzt auf einem mehrfach gegliederten Bandgesims (Abb. 105).

Das schönste von allen unseren Fialefragmenten ist ein reich mit Maßwerk und Krabben verziertes Stück, das als oberes Element der Basis einer mehrstöckigen Fiale diente. Es ist ein Teil einer aus feinkörnigem Kalkstein gemeißelten Fialebasis mit polygonalem Grundriß. An zwei Seiten kann man reich mit Maßwerken gegliederte Verzierungen sehen. Der das dreipaßförmige Blendmaßwerk schließende Eselrücken mit Kreuzblume ist mit Krabben geschmückt (Abb. 106, 107, 108). Auf der Haube sitzt eine Kreuzblume, deren Spitze zwiebelartig endet. Darüber verläuft auf beiden Seiten ein mehrfach profiliertes Gesims, das ein aus vierpaßförmigen Feldern bestehendes Steingitter abschließt. Die Ecken des Stückes zieren Fialen. Die beiden rückseitigen Paßflächen wurden blau bemalt. In der Mitte der Spitze des Fialeteils befindet sich ein zum Zusammenfügen dienendes Dübellöch. Darauf fußte die nächste Ebene der Fiale.

Außerdem findet sich unter unseren Fialen noch ein Stück mit polygonalem Grundriß von einem Sockel. Sein unteres Teil ist in einem Winkel von 45° geschnitten, und an drei Ecken erheben sich Halbsäulen, die auf einer niedrigen, zylindrischen Basis stehen (Abb. 109). Seine beiden Schmalseiten ziert ein einfaches Spiegelfeld, das sich auf der in stumpfem Winkel zur Rückseite abgewandten, bemalten Seite fortsetzt. Die beiden profilierten

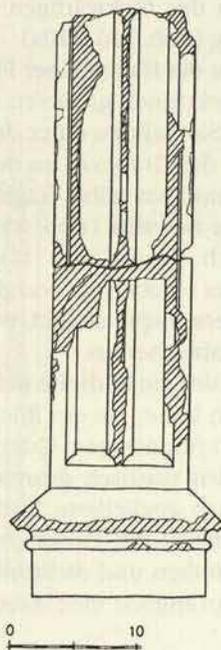
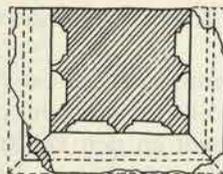

Abb. 104. Detail vom Sockel und Körper einer Fiale
104. kép. Fialé talapzatának és törzsének részlete

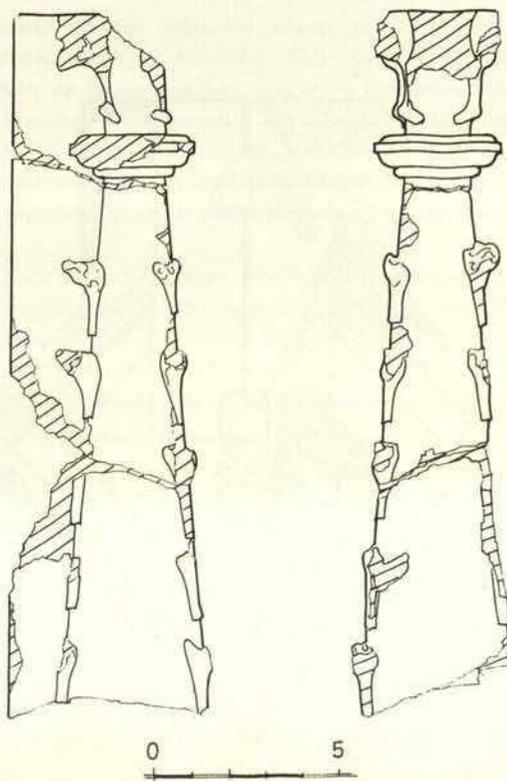

Abb. 105. Fialenhelm mit Kreuzblume
105. kép. Fialécsúcs oromrózsával

Teile der Rückseite sind blaugrün bemalt.

Unter den Haubenfragmenten der Fialen gibt es mehrere Variationen. So ist ein aus zwei passenden Stücken bestehendes Fragment an den Ecken noch einmal mit kleinen Fialen geschmückt. Die in der Kassette befindliche Maßwerkdekoration ist nicht drei-, sondern vierpaßförmig. Zwei Seiten des rückwärtigen Teils zeigen eine blaugüne Bemalung (Abb. 110–110a).

Sehr interessant ist die Haube einer Fiale, die ursprünglich zum Nebenstück einer größeren Fialekomposition gehört haben mag. Sie paßt zu einer der Krabben der in der Rekonstruktion des Grabmals an der höchsten Spitze befindlichen Fiale, und hat selbst fragmentiert ein Detail des Krabbenstückes bewahrt (Abb. 111). Das Fragment zieren hochplastisch gearbeitetes Maßwerk und eine Kreuzblume. Aus der Haube ragt waagrecht ein Verbindungsglied mit Vierecksquerschnitt und am Ende mit dem Detail einer Krabbe heraus.

Das größte Stück der die Südseite dekorierenden Fialegruppe ist ein 91 cm hohes, an der Rückseite blau bemaltes Fialenbündel mit fünfeckigem Querschnitt. Das große Steinmetzwerk bilden plastisch gearbeitete Fialen in einem durch mehrfach gegliederte Stäbchen unterteilten Feld. Die Maßwerkfialen mit Dreiecksquerschnitt enden in einer schmalen, hohen und dicht mit Krabben besetzten Haube, die ursprünglich eine Kreuzblume abschloß (Abb. 112).

Unserer Rekonstruktion zufolge stimmten die Konstruktion der Ost- und Westseite des Grabdenkmals überein. An der östlichen Seitenplatte der Tumba befindet sich ein Relief mit der Darstellung des den Drachen tö-

sarkait fiálék díszítik. Az illeszkedő hátoldalának mindkét lapja kékre festett. A fiálétag tetejének közepén az illesztésre szolgáló csaplyuk van. Erre épült a fiálé következő szintje.

Abb. 106. Detail vom oberen Glied eines Fialensockels
106. kép. Fialétalapat felső tagjának részlete

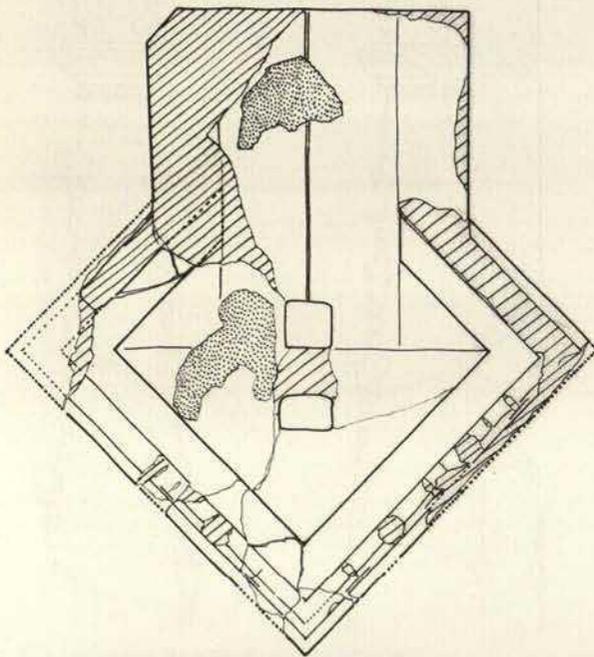
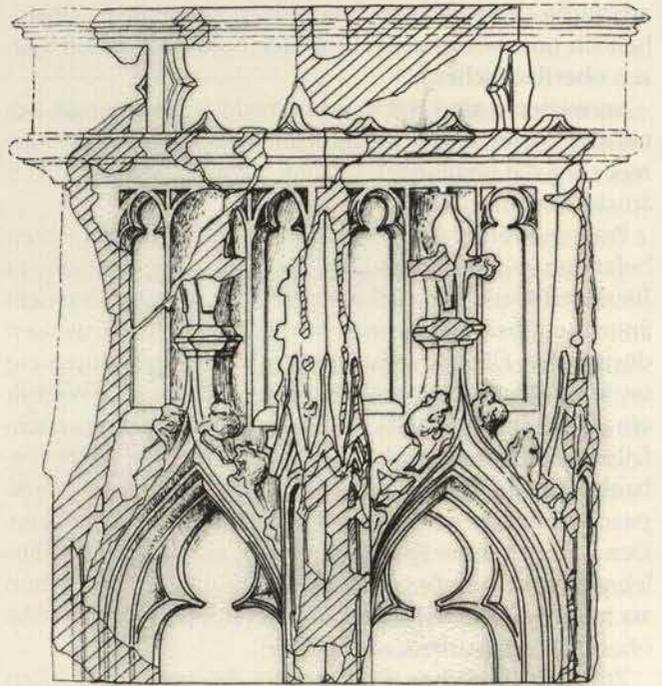
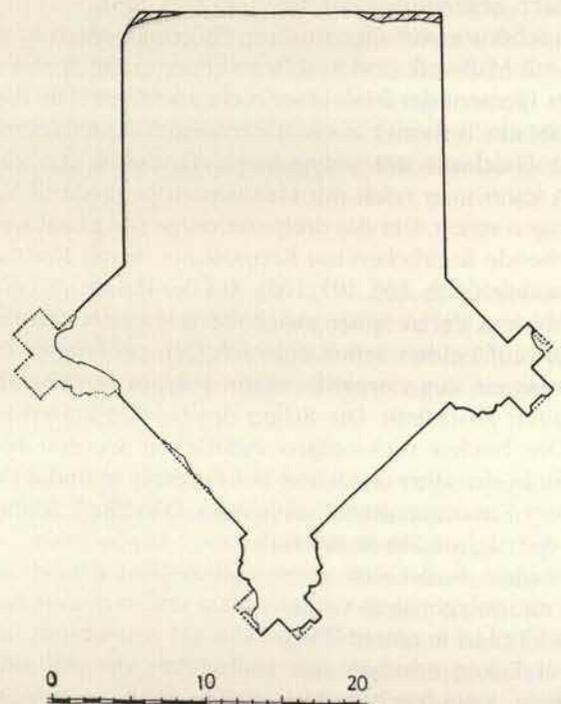

Abb. 107. Fialensockel, Draufsicht und Grundriß

107. kép. Fialétalapat felülnézeti és alaprajza

tenden hl. Georg zu Pferde (Abb. 113). An der Vorderseite des in weißen Sandstein gemeißelten Reliefs sind in einer vertieften, gerahmten und blau bemalten Nische das nach rechts gewandte Pferd sowie die darauf sitzende Gestalt des hl. Georg zu sehen. Der Kopf des Heiligen ist beschädigt, seinen Körper bedeckt ein Kettenhemd. Ursprünglich hatte er in der linken Hand den Schild, und in der Rechten dürfte er die Lanze gehalten haben. Am Hals des Pferdes sieht man einen Doppelzaum und darunter den auf zwei Beinen kriechenden, geflügelten Drachen. Im Hintergrund der linken Seite des Bildfeldes sind stilisierte Pflanzen zu sehen. Auch dieses Bildwerk wurde, wie das an der Ostseite des Grabmals befindliche Relief mit zwei Gestalten, im Dom gefunden. Eine chemische Analyse ergab, daß das Farbmateriale des Reliefs die gleiche Zusammensetzung hat wie das Farbmateriale der zum Grabfund gehörenden Skulpturen.

Die folgenden Steinelemente gehören zur Nordseite des Grabdenkmals. Als erstes verdient ein mehrfach profiliertes Halbpfilerbündel aus rotem Marmor Erwähnung, das aus zwei Wülsten mit identischem Durchmesser und

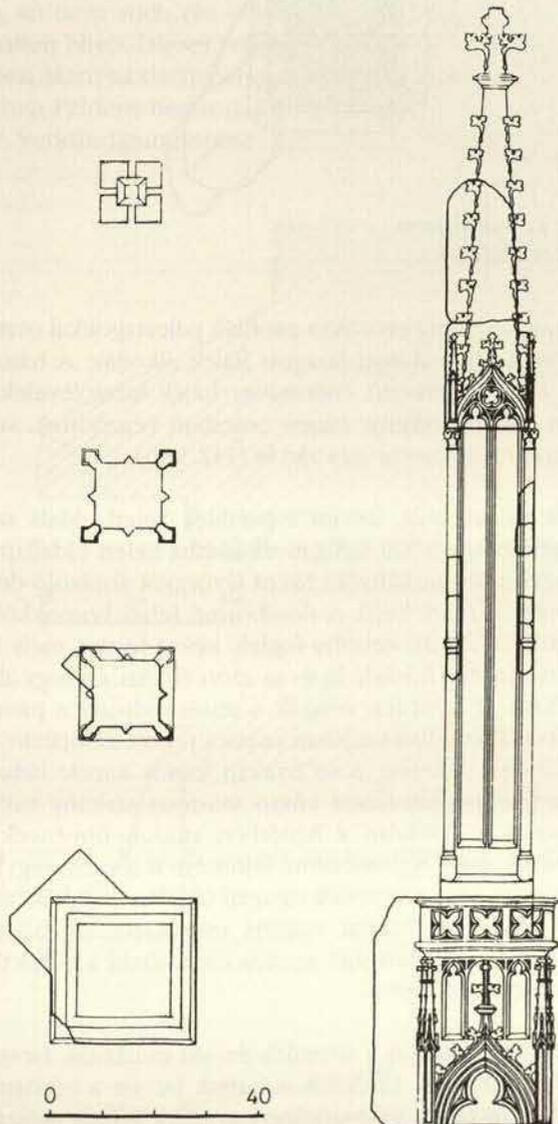

Abb. 108. Fialensäule, partielle Rekonstruktion
108. kép. Fialéoszlop részleges rekonstrukciója

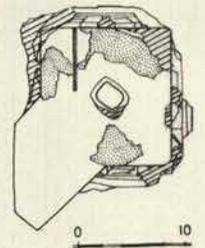
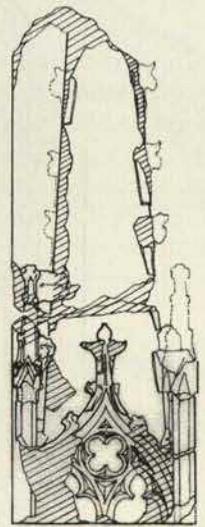
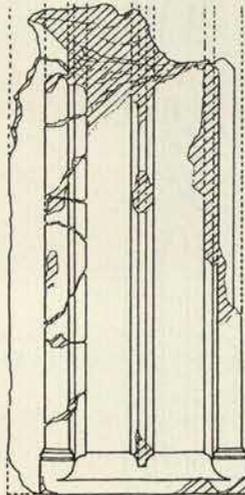
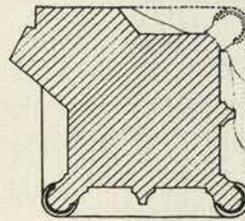

Abb. 109. Fragment vom unteren Teil einer Fiale
109. kép. Fialé alsó darabjának töredéke

Abb. 110a. Aufnahmezeichnung der Maßwerkverzierung der Fialenspitze
110a. kép. Fialécsúcs mérműves díszítésének felmérési rajza

Fialéink között találunk olyan lábazati darabot is, amelynek alaprajza sokszög, alsó része 45°-os szögben metszett, és három sarkán alacsony hengeres lábazaton álló féloszlop helyezkedik el (109. kép). Két keskeny oldalt egyszerű tükörmező díszíti, amely a hátoldal felé tompaszögben elforduló, festett oldalban folytatódik. A hátoldal mindkét profilált része kékeszöld színűre festett.

A fialék csúcstörédei, között több variációt találunk. Ezek egyike az a két összeillő darabból álló töredék, amelynek sarkait kisméretű fialék külön is díszítik. A kazettában levő vakmémű nem három-, hanem négykaréjos. Hátsó felének két oldala kékeszöld színűre festett (110, 110a. kép).

Igen érdekes az a fialécsúcs, amely eredetileg egy nagyobb fialékompozíció mellékdarabjához tartozhatott. A síremlék rekonstrukciójának legmagasabb csúcsán elhelyezkedő fialé egyik küszöveléhez rögzítették ezt a darabot, amely töredékében is megőrizte a küszövel egy részletét (111. kép). A töredék magas pasztikával faragott mérművel, valamint oromrózsával díszített. A csúcstörédből vízszintes irányban négyzet keresztmetszetű kapcsolódó tag nyúlik ki végén küszövel részletével.

A déli oldalt koronázó fialék csoportjának legnagyobb darabja az a 91 cm magas, ötszög keresztmetszetű fialéköteg, amelynek hátoldala kékre festett. A nagymé-

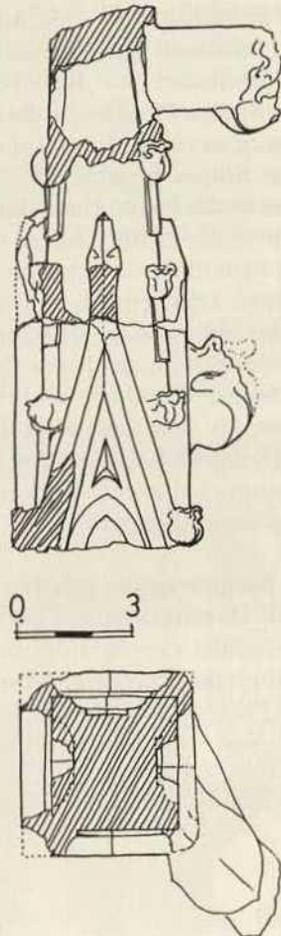
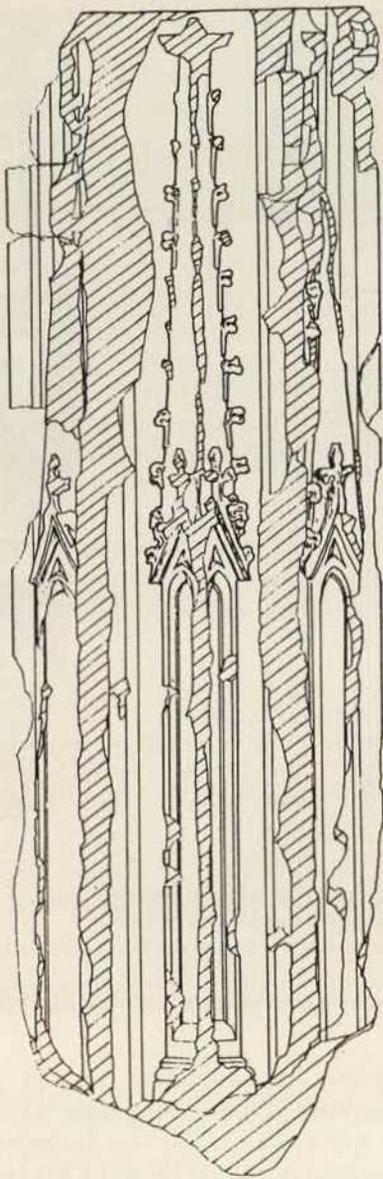

Abb. 111. Fialenspitze
111. kép. Fialécsúcs

tű faragványt többszörösen profilált pálcátaggal osztott mezőben plasztikusan faragott fiálék alkotják. A háromszög keresztmetszetű, mérműves fiálék kúszólevelekkel sűrűn tagolt, keskeny, magas csúcsban végződnek, amelyet eredetileg oromrózsa zárt le (112. kép).

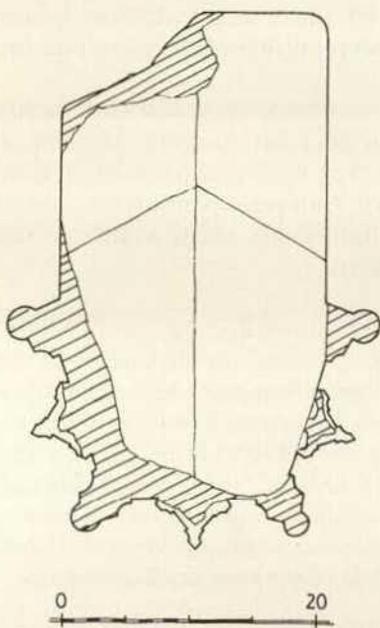

Abb. 112. Großes Fialenbündel
112. kép. Nagyméretű fiálékötég

Rekonstrukciónk szerint a síremlék keleti oldala szerkezetében egyezik a nyugatival, tumba keleti oldallapján egy lovon ülő sárkányölő Szent Györgyöt ábrázoló dombormű van (113. kép). A dombormű fehér homokkőből faragott, előlapján keretbe foglalt, kékre festett, mély fülkében a jobbra forduló ló és az azon ülő Szt. György alakja látható. A szent feje rongált, a testét sodronyos páncéling fedi. Eredetileg baljában pajzsot tartott jobbában pedig lándzsa lehetett. A ló nyakán kettős kantár látható, alatta pedig a két lábón kúszó szárnyas sárkány van. A képmező bal oldalán a háttérben stilizált növények figyelhetők meg. E dombormű lelőhelye is a székesegyház ugyanúgy, mint a síremlék nyugati oldalán levő kétalakos domborműé. A kémiai analízis megállapította, hogy a dombormű festékanyaga azonos összetételű a sírleletről előkerült szobrokéval.

A következőkben a síremlék északi oldalának faragványait ismertetjük. Elsőként mutatjuk be azt a vörösmárványból faragott, többszörösen profilált félpillérköteget, amely két azonos átmérőjű hengertagból, valamint egy nagyobb átmérőjű féloszlopból áll. A darab hátoldalán illesztésre szolgáló kivágás van, melynek felülete durván

einer Halbsäule mit größerem Durchmesser besteht. An seiner Rückseite befindet sich ein Falz, dessen Oberfläche grob bearbeitet wurde (Abb. 114). Die Bekrönung dieses Pfeilerbündels aus rotem Marmor bildet ein aus weißem Kalkstein gearbeitetes, zum Teil fragmentiertes, beschädigtes Kapitell mit Blattschmuck. Beim unversehrtesten Stück des aus drei Halbsäulenkapitellen bestehenden, aus mehreren Bruchstücken zusammengesetzten Elementes blieb der den Schaft vom Kapitell trennende, profilierte Ring in gutem Zustand erhalten. Das Kapitell zieren in zwei Reihen angeordnete, sehr fein ausgearbeitete und tiefgegliederte Rankenblätter. Den Abschluß des Kapitells bilden unten ein polygonales und oben ein gebogenes, profiliertes Glied (Abb. 115). Auf der oberen Abdeckplatte kann man deutlich den in Stein geritzten Anriß des Pfeilerbündelkapitells sehen, so daß die beiden erwähnten Bauglieder die Möglichkeit boten, das Pfeilerbündel zu rekonstruieren (Abb. 116). Dieses blattgeschmückte Pfeilerbündelkapitell ist für die ungarische Gebäudeplastik der Anjouzeit typisch.

Ein weiteres, ebenfalls repräsentatives, die Nordseite des Grabdenkmals zierendes Stück ist das Fragment eines aus hartem Kalkstein gemeißelten Reliefs mit zwei Gestalten, an dem auch ein Rest der profilierten Umrahmung erhalten blieb. Dieses Fragment war sicher Teil einer das Leben Mariens darstellenden Relieffreihe, die aus quadratischen Feldern bestand. Die beiden Frauengestalten des zur Verkündigungsszene gehörenden Relieffragmentes

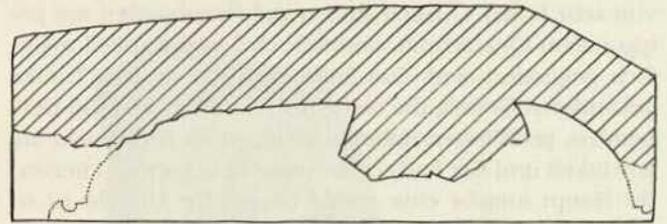

Abb. 113. Relief mit Darstellung des drachentötenden hl. Georg
113. kép. Dombormű Sárkányölő Szt. György ábrázolásával

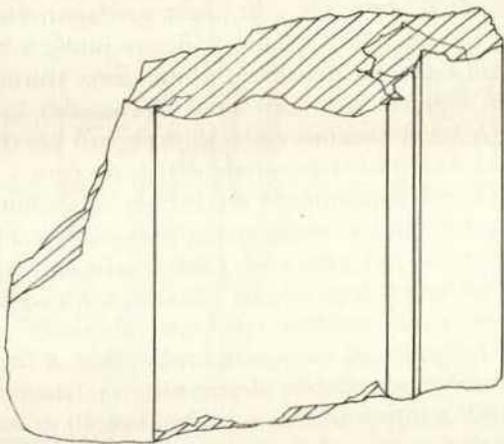
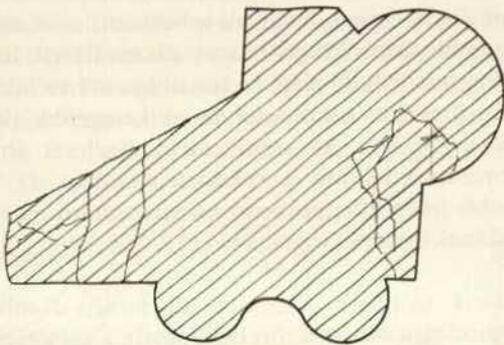

Abb. 114. Halbpfeilerbündel, Detail
114. kép. Félpillérbüteg részlete

Abb. 115. Pfeilerbündelkapitell
115. kép. Pillérbüteg fejezete

von sehr hoher Qualität stehen auf Postamenten mit polygonalem Querschnitt, deren Sockel und Kapitell mehrfach gegliedert sind. Das linke Bein der in eine Tunika gekleideten Gestalt, die rechts von dem das Bildfeld trennenden, profilierten Rahmen steht, ist im Knie leicht angewinkelt und der Fuß schaut unter dem Gewand hervor. Ihr Haupt umgibt eine runde Glorie. Ihr Gesicht ist so

megdolgozott (114. kép). Ennek a vörösmárvány pilléreknek a fejezetét alkotja az a fehér mészkőből faragott levéldíszes fejezet, amely részben töredékes és hiányos. A több darabból összeragasztott három féloszlop-fejezetből álló faragvány legépebb darabjánál jó állapotban maradt meg a törzset a fejezettől elválasztó profilált gyűrű. A fejezetet két sorban elhelyezkedő igen finoman faragott és mélyen tagolt kúszólevelek díszítik. A fejezet lezárását alul egy sokszögű, fölül egy íves, profilált tagozat képezi (115. kép). A tagozat felső lapján jól látható a pillérek fejezetének kőbe karcolt szerkesztési rajza. Az említett két építészeti tagozat módot adott a pillérek-rekonstrukciójára (116. kép). Ez a levéldíszes pillérek-fejezet jellegzetes a magyarországi Anjou-kori épületplasztikában.

A síremlék reprezentatív darabja északi oldalt díszítő, keménymészkőből faragott, kétalakos dombormű-töredék, profilált keretezés maradványával. A relief-töredék minden bizonnyal része volt, Mária életét ábrázoló dombormű-sorozatnak, amely négyoszögű mezőkből állott. Az Angyali Üdvözlés részletét képező és igen magas kvalitású dombormű-töredék mindkét női alakja sokszög keresztmetszetű posztamenten áll, amelynek úgy lábazata, mint fejezte többszörösen tagolt. A képmezőt elválasztó profilált kerettől jobbra álló tunikás alak bal lába térdben kissé meghajlott, lábfeje pedig kilátszik ruhája alól. Az alak feje körül kör alakú glória, maga az arc erősen roncsolt, csak a hozzá simuló, élesen faragott hajtincs maradt meg belőle. Jobb keze könyökben behajlított, míg bal kezének helyzete csak sejthető. Az egyes képmezőket keretező és elválasztó tagozat gazdagon profilált. Profilja és kőanyaga is hasonló a két prófétát ábrázoló sarokdombormű keretének profiljához és anyagához. Az annunciació részletét ábrázoló dombormű-töredékünk a rekonstrukcióban az északi oldal jobb felén elhelyezkedő kilenc osztatú mező alsó harmadának közepét foglalja el (117, 118. kép).

A Mária életének jeleneteit ábrázoló dombormű-sorozathoz tartozik az a töredék, amely a székesegyházi gyűjteményből már századunk elején ismert volt (119. kép). A domborműves képmezőből kitörött torzó női alakot ábrázol, amelynek feje és lábfeje hiányozik. A félig oldalt forduló női alak testét gazdagon redőzött ruházat fedi. A vállról leomló köpenye pedig a bal könyök alatt redőzött. Behajlított és magához szorított bal kezében könyvet tart, jobb keze, illetve jobb karja hiányzik. A Mária életének ciklusához tartozó két darab – amely az Angyali Üdvözlés jelentének részlete – egyes kutatók korábbi véleménye szerint egy retabulum részletét képezte, amely retabulum az Aranyos Mária kápolna főoltárának tartozéka volt. Takács Imre művészettörténész szerkezeti kapcsolatba hozza a két dombormű-töredéket a két próféta mellképét ábrázoló azonos anyagú és minőségű sarokpárkánydarabbal. A fragmentumoknak Vilmos püspök idejére történő datálását csak megerősíti a főpap azonos anyagból készült és hasonló színvonalon megmunkált címerkő, amely ugyancsak az ásatás során került elő.

A síremlék azonos anyagból faragott figurális domborművei azonos mester alkotásának tekinthető. Ismerve

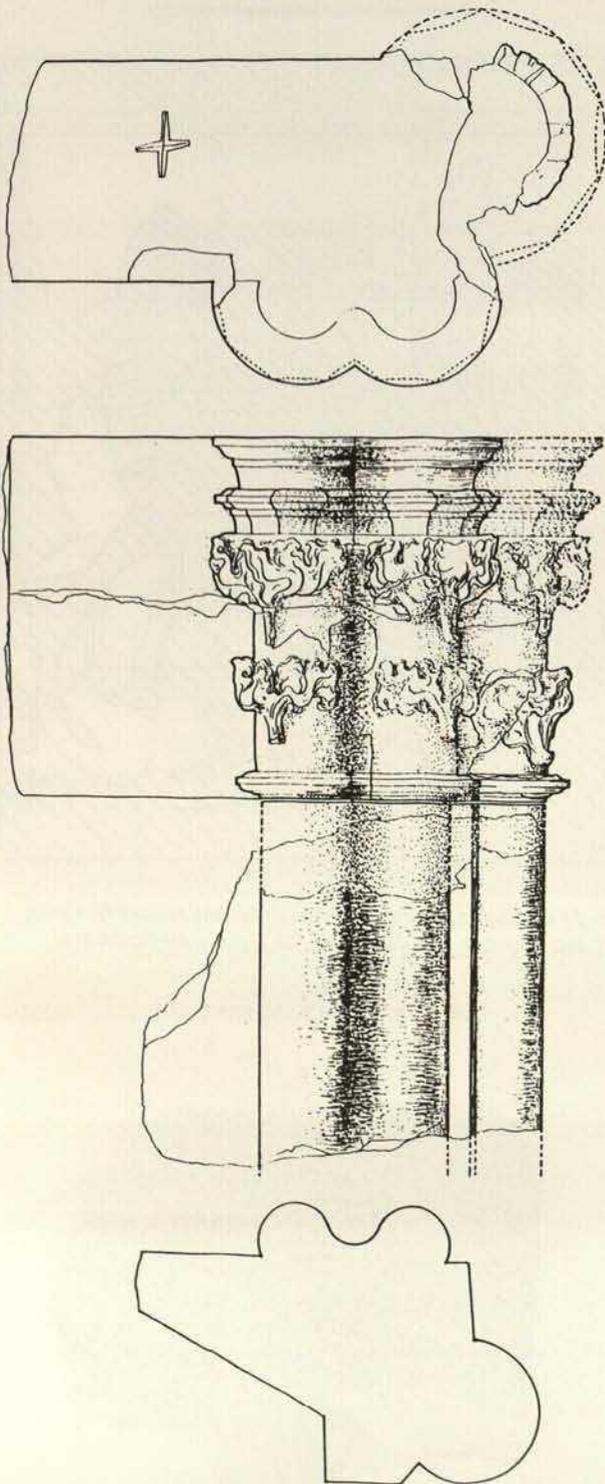

Abb. 116. Blattgeschmücktes Pfeilerbündel mit Kapitell, partielle Rekonstruktion

116. kép. Levéldíszes pillérek és fejezete részleges rekonstrukciója

stark beschädigt, daß man nur noch eine sich daran anschmiegende, plastisch gearbeitete Haarlocke erkennen kann. Den Ellenbogen ihres rechten Armes hat sie angewinkelt, die Haltung der linken Hand läßt sich nur vermuten. Die neben ihr stehende Figur, von der nur ein Stück der Beine und des Rumpfes erhalten blieb, ist ebenfalls fein bearbeitet. Sie trägt einen reich gefalteten Umhang, unter dem ein Teil des rechten Fußes zu sehen ist. Die Zehen des linken Fußes fehlen. Das die einzelnen Bildfelder umgebende und gleichzeitig trennende Rahmenglied ist reich profiliert. Sowohl Profil als auch Steinmaterial dieses Rahmens ähneln dem Rahmenprofil und Material des die beiden Propheten darstellenden Eckreliefs. In der Rekonstruktion nimmt dieses ein Detail der Verkündigung darstellende Fragment die Mitte des unteren Drittels eines neungeteilten Feldes rechts an der nördlichen Seite ein (Abb. 117, 118).

Zu der Reliefsreihe mit Szenen aus dem Leben Mariens gehört auch das Fragment, das schon seit Anfang des 20. Jahrhunderts aus der Domsammlung bekannt war (Abb. 119). Das aus dem Relief herausgebrochene Bildwerk zeigt den Torso einer Frauengestalt, deren Kopf und Füße fehlen. Den Körper der halb zur Seite gewandten Figur bedeckt ein Gewand mit reichem Faltenwurf, und auch ihr von den Schultern herabwallender Umhang ist unter dem linken Ellenbogen in Falten gelegt. In der linken Hand, die sie anwinkelt und an den Körper preßt, hält sie ein Buch. Der rechte Arm bzw. die rechte Hand fehlen. Nach der früheren Meinung einzelner Forscher haben die beiden den Lebenszyklus Mariens darstellenden Stücke - Details der Verkündigungsszene - zu einem Retabel des Hauptaltars der Kapelle der Goldenen Maria gehört. Der Kunsthistoriker Imre Takács bringt die beiden Relieffragmente in konstruktionalen Zusammen-

Abb. 117. Fragment eines die Verkündigungsszene darstellenden Reliefs

117. kép. Annunciáció jelenetét ábrázoló dombormű töredéke

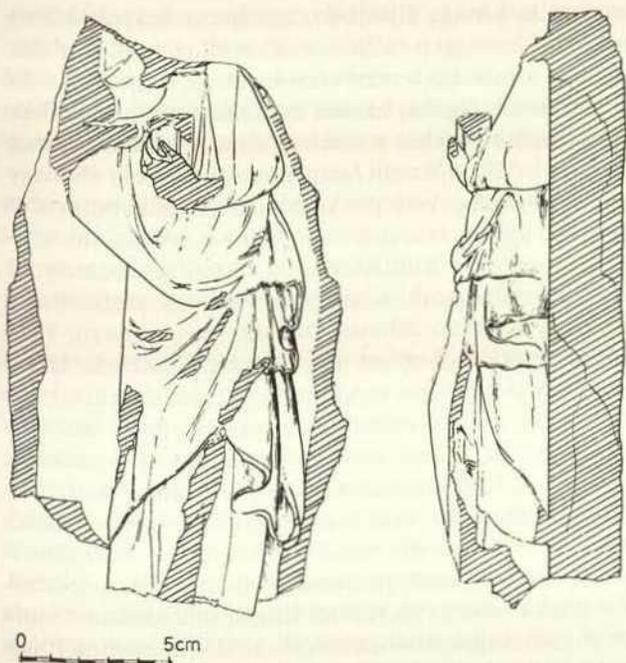

Abb. 119. Relieffragment mit dem Torso einer Frauengestalt
119. kép. Domborműtöredék női alak torzójával

Abb. 118. Verkündigungsszene, Detailzeichnung
118. kép. Annunciációs jelenet részlete, rajz

hang mit dem Eckgesimsstück identischen Materials und identischer Qualität, auf dem die Büsten zweier Propheten zu sehen sind. Auch das gleiche Material und die ähnliche Qualität des Wappensteins des Prälaten, der ebenfalls bei den Grabungen zum Vorschein kam, bekräftigen die Datierung der Fragmente in die Zeit Bischof Wilhelms.

Demnach sind die aus identischem Material geschaffenen Bildwerke des Grabdenkmals als Arbeiten ein und desselben Meisters zu betrachten. Kennt man die Beziehungen Bischof Wilhelms zu Avignon, kann man auch in diesen außerordentlich feinfühlig gemeißelten Werken die Ausstrahlung der französischen Plastik von der Mitte des 14. Jahrhunderts erkennen.

Die Annahme, daß die zu einem die Verkündigungsszene darstellenden Relief gehörenden Fragmente Bestandteile eines Altarretabels gewesen seien, beruhte wohl darauf, daß das ganze Material des nun aufgefundenen Grabdenkmals nicht bekannt war. Erst in Kenntnis der Grabungsergebnisse wurde nämlich klar, daß ein beachtlicher Teil der im Grab gefundenen Skulpturen von dem untergegangenen Grabdenkmal Bischof Wilhelms stammt, und der andere Teil zur liturgischen Ausstattung der Kapelle gehört hat. Langwierige Forschungen und Analysen sowie das Heranziehen zahlreicher Analogien führten schließlich dennoch zum Erfolg, der Rekonstruktion des Grabdenkmals unter Verwendung der erhalten gebliebenen Fragmente. Diese Forschungsarbeit beschränkte sich bei der Suche nach Analogien nicht allein auf die einzelnen Stücke, sondern gelangte durch Vergleiche der verschiedenen Typen von Grabdenkmälern zu dem Endresultat: Das Grabmal Bischof Wilhelms deutet auf Vorbilder aus Avignon hin.

Rekonstruktion des Grabdenkmals Bischof Wilhelms von Bergzabern aus der Marienkapelle (Gergely Buzás)

Im Zuge der Freilegung der Kapelle kam in einer gemauerten Grabgrube, die im Schiff, vor der am weitesten östlich gelegenen nördlichen Seitenkapelle und von der Mittelachse des Gebäudes leicht in Richtung des Einganges zur Seitenkapelle – also nach Norden – verschoben entdeckt wurde, ein bedeutender Fund an behauenen Steinen zum Vorschein. Ein Teil dieser Steinfragmente waren Skulpturen, der andere Teil hat zu Konstruktionen der Architektur bzw. der Kleinarchitektur gehört. Da sowohl der Fundort dieser Skulpturen und Architektur-elemente als auch ihr Material identisch sind, standen sie mit Sicherheit in irgendeinem Zusammenhang. Es gab seit ihrer Freilegung verschiedene Vorstellungen, wie man den Bau, zu dem die gefundenen Fragmente gehört haben dürften, interpretieren bzw. rekonstruieren könnte. Die Ergebnisse der gründlichen Aufarbeitung des Steinmaterials haben die Interpretation als Grabdenkmal bekräftigt. Dafür spricht vor allem der Fundort selbst, bei dem es sich um eine in sehr vornehmer Weise plazierte, mit stabilen Mauern umgebene Grabgrube handelt. Dieses massive Mauerwerk hat auf keinen Fall zum Tragen eines einfachen Grabsteines gedient, sondern war zweifellos für irgendeinen größeren Tumbabau mit Baldachin

Vilmos püspök avignoni kapcsolatait, ezekben a rendkívül finoman faragott alkotásokban is felismerhetjük a francia plasztika kisugárzását a XIV. század közepén.

Az a feltevés, hogy az Angyali Üdvözlét jelenetét ábrázoló dombormű-töredékek egy oltárretabulum részei lettek volna minden bizonnyal onnan eredt, hogy a most megtalált síremlék teljes anyaga akkoriban még nem volt ismert. Az ásatási eredmények vizsgálata során vált ugyanis egyértelművé, hogy a sírból előkerült szoborlelet egy jelentős része Vilmos püspök elpusztult síremlékének maradványa, másik része pedig a kápolna liturgikus felszereléséhez tartozott. A hosszas kutató és elemző munka, a széles körű analógiák felhasználása végül is a síremléknek a töredékek felhasználásával történő rekonstrukcióját eredményezte.

Ez a kutatómunka nemcsak az egyes részleteket vette figyelembe az analógiák keresése során, hanem a síremléktípusok összehasonlítása révén jutott el a végeredményre: Vilmos püspök síremléke avignoni előképekre utal.

Bergzaberni Vilmos püspök síremlékének rekonstrukciója az Aranyos Mária kápolnából (Buzás Gergely)

A kápolna feltárása során a hajóban, a legkeletebbre lévő északi oldalkápolna előtt, az épület középtengelyétől kissé a mellékkápolna bejárata – tehát észak felé – eltolva egy kifalazott sírgödörben igen jelentős kőfaragványlelet került elő. E faragványtöredékek egy része szobrokból, más része viszont építészeti-kisépítészeti szerkezetekből származott. A szobrok és építészeti elemek lelőhelyük anyaguk azonosságából ítélve valamilyen módon minden bizonnyal összefüggtek egymással. A feltárás óta többféle elképzelés született annak a szerkezetnek az értelmezésére, rekonstrukciójára, amelyhez az előkerült töredékek tartozhattak. A kőanyag részletes feldolgozása ezek közül a síremlék-értelmezést támasztotta alá. Mindenekelőtt emellett szól maga a lelőhely, amely egy komoly kőfalazattal körülvett, igen előkelő módon elhelyezett sírgödör. Erőteljes kifalazása semmi esetre sem egy egyszerű sírkő megtartását szolgálta, hanem mindenképpen valamilyen komolyabb baldachinos tumbaépítmény számára képeztek ki. A belőle előkerült faragványok közül egy életnagyságú, áldó tartású, kesztyűs kéz és egy püspöki pásztorbot töredéke főpapi sírszoborra utal. Velük azonos anyagból készült egy füstölőt lóbáló térdelő angyalfigura, amelynek alsó része elpusztult, s amely szintén egy szoboralakos sírkő egyik sarkán állhatott. Szintén sírempítményre vallanak a sírgödörből előkerült baldachintöredékek. Előkerültek olyan egységes rendszerbe tartozó, de különböző elhelyezésű pillérek elemei, amelyek egy tipikus síremlék-baldachin részeiként értelmezhetők, továbbá többféle fiálélem. E fiálék egykor a falazattól függetlenül, de csoportosan álltak, és minden bizonnyal a sírbaldachint koronázták. A síremlék egyik legfontosabb részének, a tumbának az oldallapjai azonban hiányoztak a leletből. Már régóta ismert volt viszont három reliefdíszes kőlap a pécsi székesegyházból, amelyek a XIX. századi átépítés során kerültek elő. E kőlapok anyaga, festése, faragásuk stílusa szembeszökő rokonságot mutatott a sírgödörből előkerült faragványok egy részével. A kőlapok fülkés-figurális díszítése, mérete és hátoldaluk kiképzése

errichtet worden. Von den darin zum Vorschein gelangten Steinmetzarbeiten deuten eine lebensgroß gestaltete, behandschuhte Hand in segnender Haltung und das Fragment eines Bischofsstabes auf die Grabplastik eines Prälaten. Aus dem gleichen Material wie diese Stücke war die knieende, ein Weihrauchgefäß schwenkende Engelsfigur gefertigt, deren unteres Teil fehlt, und die ebenfalls an der Ecke eines Grabsteins mit Skulptur gestanden haben mag. Auch die in der Grabgrube gefundenen Baldachinfragmente zeugen von einem Grabbau. Zum Vorschein kamen weiters solche zu einem einheitlichen Gefüge gehörende, aber unterschiedlich plazierte Pfeilerelemente, die als Teile eines typischen Grabmalbaldachins zu interpretieren sind, als auch verschiedene Elemente von Fialen, die einst unabhängig vom Mauerwerk, aber in Gruppen angeordnet standen und gewiß den Grabbaldachin bekrönten. Allerdings fehlten im Fundmaterial die Seitenplatten eines der wichtigsten Teile des Grabdenkmals, der Tumba. Schon seit langem bekannt waren dagegen drei reliefverzierte Steinplatten aus dem Pécs-er Dom, die beim Umbau des Doms im 19. Jahrhundert zutage kamen. Das Material, die Bemalung und der Bearbeitungsstil dieser Platten zeigten auffällige Ähnlichkeit zu einem Teil der in der Grabgrube gefundenen Fragmente. Die Nischen- und Figuraldekoration der Steinplatten, ihre Abmessungen und die Ausbildung ihrer Rückseiten (oberflächliche Bearbeitung, für eckiges Aneinanderpassen gestaltete Flächen) machten es sehr wahrscheinlich, daß sie ursprünglich als Seitenplatten einer Tumba angefertigt wurden. Aufgrund der stilistischen Zusammenhänge darf mit Recht angenommen werden, daß sie einen Teil jenes Grabdenkmals bildeten, dessen übrige Elemente in der Grabgrube der Goldenen Marienkapelle zum Vorschein kamen. Auch die Tatsache ihrer abweichenden Fundorte ist im Grunde nicht überraschend. Denn für diejenigen, welche die Grabdenkmäler in der Türkenzeit zerschlugen, waren nur diese großen Steinplatten wirklich wertvoll, da sie sich ausgezeichnet zum Aufführen von Mauern eigneten. Während die Skulpturen, schlanken Pfeiler und Fialen lediglich Abfall darstellten, mit dem man höchstens die überflüssig gewordene Grabgrube verfüllen konnte. Offensichtlich wurden also die Seitenplatten der Tumba - und aller Wahrscheinlichkeit nach auch die Deckplatte des Grabes, von der man nur einige der abgeschlagenen herausstehenden Stücke fand - vom Schauplatz weggeschafft und in irgendeinen neuen Mauerverband eingefügt.

Nachdem wir den Platz und die Funktion des ehemaligen Steinbaus mit großer Wahrscheinlichkeit feststellen und die davon erhalten gebliebenen Elemente zusammentragen konnten, wagten wir einen Versuch, ihn theoretisch zu rekonstruieren. Bestimmend für die Maße des Grabes waren sein Fundament und die Deckplatten der Tumba. Davon sind die beiden breiteren Platten im wesentlichen identischer Abmessung. Die eine ziert der mit dem Drachen kämpfende hl. Georg in einem rechteckigen Rahmen, die andere ein Paar Skulpturennischen. An ihrer Rückseite erkennt man die zum eckigen Anpassen dienende Abkantung. Nach der Paßfläche zu urteilen, standen an den Ecken gesondert aus Stein gemeißelte Pfeiler. Das dritte Element ist eine unvollständige Seiten-

(kinagyolt hátsó oldal, sarkos összeállításra kialakított illesztési felületek) nagyon valószínűvé tették, hogy eredetileg tumbaoldallapoknak készültek. A stiláris összefüggések alapján joggal feltételezhetjük, hogy annak a síremléknek képezték részét, amelynek többi eleme az Aranyos Mária kápolna sírgödrében került elő. Valójában eltérő lelőhelyük sem meglepő, hiszen a síremlékeket a török korban szétverők számára ezek képeztek értéket, mivel a nagyméretű kőlapok igen alkalmasak voltak falazóanyagként, míg a szobrok, karcsú pillérek és fiálék csak hulladékot jelentettek, amellyel legfeljebb a feleslegessé vált sírgödört lehetett feltölteni. A tumbaoldallapokat tehát - és minden bizonnyal a sírfedlapot is, amelynek csak néhány leütött kiálló darabja került elő - nyilván elhurcolták a helyszínről, és valamilyen új falazatba építették be.

Miután nagy valószínűséggel megállapíthattuk az egykori kőszerkezet helyét és funkcióját, és összegyűjthettük fennmaradt kőelemeit, kísérletet tettünk elméleti rekonstrukciójára. A sír méreteit alapozása és a tumbafedlapok határozták meg. Ezek közül a két szélesebb lényegében azonos méretű: az egyiket négyzetes keretben a sarkánnyal küzdő Szt. György, a másikat páros szoborfülke díszíti. Ezek hátoldalán a sarkos illesztésre szolgáló élszedés ismerhető fel. Az illesztési felületről kiderül, hogy a sarkokon külön kőből faragott pillérek álltak. A harmadik fennmaradt elem nem teljes magasságú oldal-lap, hanem annak csak alsó rétege. Mindössze egyetlen szoborfülkét tartalmaz, mellette pedig egy széles, síma, díszítetlen sáv jelentkezik. Feltehetően ez elé helyezték el a pillért, amelynek a következő rétege már egybe lehetett faragva a tumbaoldallappal. Ezen elem oldalsó illesztési felületei egyenesek, tehát nem sarkon, hanem az egyik hosszoldal közepén állhatott. Az alapfalakra rátéve ezeket a kőlapokat egy olyan tumbát kapunk, amelynek hosszoldalait három-három, pillérekkel megszakított szoborfülke tagolta. A pillérek közül több szabadon álló törzs, fejezet, illetve egy lábazat töredékét ismerjük. Vannak köztük sarokdarabok is. Ezek külső sarkai élszedettek, belső sarkuk falccal van ellátva. A külső homlokoldalakat 2-2 homorlattal összekötött pálcatagozat díszíti. E pálcáknak levéldíszes fejezetei, és kannelúrázott lábazatai is voltak. A pillérlábazatot vörösmárványból faragták. Az a vele azonos profilú és magasságú egyenes lábazati elem is előkerült, amely a tumbaoldallapok alatt húzódhatott. A sarokpillérek törzse mészkőből készült és vörös festést kapott. A fejezetet szintén mészkőből formálták meg. Ránk maradt egy hosszoldalt osztó egyszerű pillér töredéke is. Ezt - feltehetően karcsúbb méretei miatt - vörösmárványból faragták. A legizgalmasabb pillérelemek szintén az egyik hosszoldal tagolásához tartoztak. Egy vörösmárvány törzs és egy mészkő fejezet maradt ránk belőlük. Homlokoldaluk kiképzése megegyezik a többi darabéval: két homorlattal összekötött, levéldíszes fejezettel koronázott pálcatag tagolja őket. Oldalsó felületeik azonban eltérő kialakításúak. Az egyik oldalon a belső sarkot nagyobb méretű oszlop díszíti, a másik oldalon viszont lépcsősen kialakított illesztési felület található, azaz itt a pillér nem szabadon állt, hanem egy vékony fal végéhez kapcsolódott. E pillérelemek arra vallanak, hogy a síremlék aszimmetrikus kialakítású volt. Az egyik hosszol-

platte, von der nur die untere Steinlage erhalten blieb. Sie enthält alles in allem eine Skulpturenische, und neben ihr erscheint ein breiter, glatter, unverzierter Streifen. Davor hatte man vermutlich den Pfeiler plaziert, dessen folgende Steinlage wohl schon mit der Seitenplatte der Tumba verbunden war. Die Paßflächen dieses Elementes sind gerade. Es dürfte also nicht an einer Ecke, sondern in der Mitte einer der Langseiten gestanden haben. Setzt man diese Steinplatten auf die Grundmauern, erhält man eine Tumba, deren Längsseiten jeweils drei durch Pfeiler unterbrochene Skulpturenischen gliederten. Von den Pfeilern kennen wir das Fragment mehrerer freistehender Schäfte, Kapitelle bzw. einer Basis. Auch Eckstücke befinden sich darunter. Ihre äußeren Ecken wurden abgekannt, die innere Ecke ist mit einem Falz versehen. Die äußeren Frontseiten zieren mit jeweils zwei Kehlen verbundene Stabglieder. Diese Stäbe hatten sowohl blattgeschmückte Kapitelle wie auch kannelierte Basen. Die Pfeilerbasis wurde aus rotem Marmor gearbeitet. Zum Vorschein kam weiters ein damit identisch profiliertes, gerades Basiselement gleicher Höhe, das vermutlich unterhalb der Seitenplatten der Tumba eingesetzt war. Den Schaft der Eckpfeiler hatte man aus Kalkstein gefertigt und rot bemalt. Auch das Kapitell war aus Kalkstein geformt. Darüber hinaus gibt es im Fundmaterial noch das Fragment eines einfachen, eine der Längsseiten gliedernden Pfeilers, für den man – vermutlich der schlankeren Maße wegen – roten Marmor verwendet hat. Zur Gliederung einer der Längsseiten gehörten auch die interessantesten Pfeilerelemente. Von diesen sind ein Schaft aus rotem Marmor und ein Kalksteinkapitell auf uns gekommen. Die Ausformung ihrer Stirnseiten stimmt mit der der übrigen Stücke überein: zwei durch Kehlen verbundene, von einem blattgeschmückten Kapitell bekrönte Stäbe gliedern sie. Ihre Seitenflächen wurden allerdings anders gestaltet. Auf der einen Seite zierte die innere Ecke eine größere Säule, auf der anderen Seite hingegen befindet sich eine abgestufte Paßfläche. Das bedeutet, daß der Pfeiler nicht freistand, sondern an das Ende einer dünnen Mauer grenzte. Diese Pfeilerelemente zeugen von der asymmetrischen Form des Grabdenkmals. Eine durch schlanke Pfeiler gegliederte, offene Dreierarkade bildete die eine Längsseite, während die andere an den beiden Außenabschnitten geschlossen und nur in der Mitte von einer säulengerahmten Öffnung durchbrochen war.

Über die Ebene oberhalb der Pfeilerkapitelle – wo die Arkadenbögen bzw. die Baldachindecke gewesen sein müssen – wissen wir gar nichts. Fragmente dieser Art kamen nicht zum Vorschein. Von den feinskulptierten Steinen der die Deckplatte krönenden Attika und der Fialen hingegen blieben zahlreiche Fragmente erhalten. Aus verschiedenen, aber ähnlich profilierten und gezeichneten Steinplattenstücken mit durchbrochenem Maßwerk konnte die Balustrade der Attika rekonstruiert werden. Zwischen den Balustradepplatten, über den Baldachinpfeilern, mögen kleine Fialen mit quadratischem Grundriß gestanden haben. Von diesen kamen sogar die oberen Abschnitte solcher Exemplare zum Vorschein, die an die Ecken bzw. an die Seiten paßten. Ihre Frontseiten gliedern Blendmaßwerke, ihre Rückseiten – bzw. die seitlichen Fassaden des Ekelementes – sind unverziert. Zur Fialebekrönung des Baldachins gehörten Fialen größerer

dalát karcsú pillérekkel tagolt hármás, nyitott árkád alkot, a másíknak viszont a két szélső szakasza tömör volt, és csak a középsőt törte át egy oszlopokkal keretezett nyílás.

A pillérfejezetek feletti szintről – ahol az árkádívek, illetve a baldachin födémje lehetett – semmit sem tudunk, ennek nem kerültek elő töredékei. A födémeket koronázó attika és fiáléerdő finom faragványjaiból viszont számos töredék maradt ránk. Többféle, bár hasonló profilú és rajzolatú, áttört mérműves kőlap darabjaiból lehet rekonstruálni az attika mellvédjét. A mellvédlapok között, a baldachinpillérek felett állhattak azok a négyzetes alaprajzú, kisméretű fiálék, amelyek közül sarokra, illetve oldalhomlokzatra való példányok felső szakaszai is előkerültek. Ezek homlokoldalait vakmérművek tagolják, hátsó – illetve a sarokelem oldalsó – homlokzatai viszont díszítetlenek. A baldachin fiálékoronájához nagyobb méretű fiatornyok tartoztak. Ezek között négyzetes és ötszögletű alaprajzú darabok vannak. A négyzetes fiálék alsó és felső szintjéből is került elő töredék. Az alsó szint egyik sarkához diagonális irányban kékre festett merevítőlemez csatlakozik, amelynek hátsó oldala illesztési felület. Hasonló merevítőlemezt a sisaknál is alkalmaztak, ám ott a lemez hátulról már szabadon állt. E diagonális merevítők alapján feltételezhetjük, hogy e fiálék a baldachin sarkain álltak. Két-két sarokfiálé merevítőlemezeinek találkozási pontjánál emelkedhettek az ötszögletű fiatornyok. A fennmaradt ötszögű fiálétörzs tagolása a négyzetes fiálék felső szintjével azonos, de itt ennek egyik sarkához csatlakozik egy kékre festett merevítőlemez. A lemez alsó része illesztési felület, felső része viszont már nem, ez ferdén le van csapva. Erre illeszkedhetett a sisak fölfelé ferdén emelkedő merevítőlemeze. A fiatornyok merevítőlemezei Y alakú, csomópontjukon és végpontjukon fiálékkal leterhelt, a baldachin közepe felé emelkedő támpilléreket alkottak. Sajnos nem ismerjük azt a középső toronyépitményt, amelyet kétoldalról ezek a támpillérek támasztottak. Mindössze záradékának apró melléktornyocskáiból vannak töredékeink. Az oldaltámaszok léte arra vall, hogy egy igen magas és nem tömör szerkezetű torony lehetett. Talán egy szoborbaldachinként kell elképzelnünk. Mivel támpillérei nyilván két sarkát támasztották meg, a középső torony leginkább hatszögletű lehetett.

A síremlék fentiekben ismertetett architektonikus elemei puha, sárgás durvamészkből, illetve néhány, szerkezetileg kényes ponton lévő darab esetében vörösmárványból készültek, és általában festéssel díszítették őket. Van azonban néhány faragvány, amely egy különleges, igen finom szemcsézettségű, szinte márványszerű megjelenésű mészkőből készült, és festetlen volt. Ezeknek a síremlékhez való sorolását az indokolja, hogy közéjük tartozik az említett áldó kezét és pásztorbotot, valamint füstölős angyalt ábrázoló faragvány. Ezek a sírkő darabjai lehetnek. A sírkő keretelő párkányának néhány finoman profilált körtetagos töredékét is ismerjük. Mivel a síremlék baldachinpillérei részben a tumbaoldallapokra támaszkodtak magát a sírkövet egy kisebb alapterületű, a pillérek közé beférő talapzatra kellett helyezni. Ehhez tartozhatott egy prófétákat ábrázoló sarokfaragvány, amely lábazati párkánnyal van egybefaragva. A prófétás faragványéhoz hasonló kereteléssel készült, de annál magasabb figurális reliefablákból is ránkmaradt két töredék. A talapzatra helyezett kis figurák téglalap alakú fülkében

Abmessungen. Darunter gibt es Stücke mit vier- und fünfeckigem Grundriß. Von den quadratischen Fialen kamen sowohl Fragmente der oberen als auch der unteren Ebene zutage. An eine Ecke der unteren Ebene schließt diagonal eine zur Stabilisierung dienende, blaubemalte Platte an, deren Rückseite als Paßfläche ausgebildet wurde. Eine ähnliche Stützplatte verwendete man auch am Helm, dort stand sie jedoch hinten frei. Aufgrund dieser diagonalen Stützplatten ist anzunehmen, daß diese Fialen an den Ecken des Baldachins standen. Jeweils am Treffpunkt der Stützplatten zweier Eckfialen mag sich eine fünfeckige Fiale erhoben haben. Die Gliederung des erhalten gebliebenen fünfeckigen Fialekörpers entspricht der vierseitigen in der oberen Ebene. Doch hier schließt sich an eine der Ecken eine blaubemalte Stützplatte an. Der untere Plattenteil ist die Paßfläche, während der obere Teil schräg abgeschnitten wurde. Darauf dürfte die sich schräg nach oben erhebende Stützplatte des Helms gepaßt haben. Die Stützplatten der Fialen bildeten Y-förmige, an ihrem Knoten- und Endpunkt durch Fialen belastete und zur Mitte des Baldachins ansteigende Strebepfeiler. Den mittleren Turmbau, der beidseitig von diesen Strebepfeilern gestützt wurde, kennen wir leider nicht. Zum Vorschein kamen lediglich Fragmente der kleinen Seitentürmchen seines Scheitels. Das Vorhandensein der seitlichen Stützen deutet darauf hin, daß er ein sehr hoher und nicht massiv konstruierter Turm gewesen sein dürfte. Vielleicht muß man sich einen Skulpturenbaldachin vorstellen. Die Tatsache, daß seine Strebepfeiler offenbar zwei Ecken abstützten, spricht am ehesten für eine sechseckige Form des Mittelturmes.

Die oben geschilderten architektonischen Elemente des Grabdenkmals hatte man aus weichem, gelblichem Grobkalkstein bzw. einige an heiklen Punkten der Konstruktion befindliche Stücke aus rotem Marmor verfertigt und im allgemeinen bemalt. Es gibt allerdings auch einige Fragmente, die aus einem besonderen, sehr feinkörnigen, fast wie Marmor anmutenden Kalkstein bestehen und unbemalt sind. Ihre Zuordnung zum Grabdenkmal gründet sich darauf, daß zu diesem Typ unter anderem die erwähnte segnende Hand, der Krummstab sowie das einen weihräuchernden Engel darstellende Fragment gehören. Dies mögen Teile des Grabsteins gewesen sein. Auch von dem Gesims, das den Grabstein umgab, kennen wir einige feinprofilerte, birnstabgegliederte Fragmente. Da sich die Baldachinpfiler des Grabdenkmals teilweise auf die Seitenplatten der Tumba stützten, mußte man den Grabstein auf ein zwischen den Pfeilern hindurchpassendes Postament geringerer Grundfläche legen. Hierzu mag ein Propheten darstellendes ECKELEMEN^t gehört haben, das nahtlos mit dem Sockelgesims verbunden ist. Auch von den figuralen Relieftafeln, deren Umrahmung derjenigen des Propheten-Werkstücks ähnelt, die aber höher sind als dieses, blieben zwei Fragmente erhalten. Die kleinen Figuren auf dem Postament waren in rechteckigen Nischen plaziert. Vermutlich gab es in einer Reihe mehrere Nischen. An welcher Stelle genau sich die Relieftafeln befanden, ist heute nicht mehr ganz nachvollziehbar. Es wäre jedoch denkbar, daß sie an einer der Längsseiten des Grabdenkmals jenen geschlossenen Mauerabschnitt bildeten, der die Stelle der Arkaden einnahm. Diese Details weichen nicht nur in ihrem Material, sondern

helyezkedtek el. Egy sorban több fülke lehetett. A relief-táblák helyét nem tudjuk teljesen hitelesen megállapítani, de elképzelhető, hogy ezek alkották a síremlék egyik hosszoldalán az árkádok helyét elfoglaló tömör falszakaszokat. Ezek a részletek nemcsak anyagukban, de kivételük finomságában és szobrászi stílusukban is eltérnek a többi faragványtól. Mivel ezek alkották a síremlék legfontosabb figurális részleteit, készítésüket nyilván másik, magasabb színvonalon dolgozó, modernebb stílust képviselő szobrásznál rendelhették meg. Mivel elhelyezésükre már az architektúra elkészülte után is lehetőség volt, sőt ez nyilvánvalóan csak a temetés után vált időszerűvé, a síremlék többi részénél valamivel később is készülhettek, bár ez nem szükségszerű.

A síremlék elhelyezése – a templomhajó középtengelyéből való elcsúsztatása és az egyik mellékkápolnához való igazodása –, valamint aszimmetrikus kialakítása – az egyik hosszoldal nyitott, a másik részben zárt megoldása – arra vall, hogy az északi oldal keleti oldalkápolnájához kapcsolódott, nyilván annak sírkápolnává berendezésével együtt építették fel. Így elképzelhető, hogy a sírgödörben talált egyes faragványok, főleg szobrok ehhez a mellékkápolnához tartoztak, illetve némely faragványok, pl. falpilérek, szoborbaldachinok, magából a főépületből is idekerülhettek.

A síremlék helye (a püspöki magánkápolnában), faragványainak a XIV. század második felére keltezhető stílusa szinte egyértelművé teszi tulajdonosának azonosítását Bergzaberni Vilmos pécsi püspök (1361–1374) személyében. A reprezentatív baldachinos gótikus síremléktípus a XIII–XIV. században terjedt el Európa-szerte. Magyarországon ebben az időben már talán álltak példái a székesfehérvári bazilikában, ezek azonban egy árkádnnyílású, vimpergás baldachinok voltak. A pécsi síremlék mintaképei máshonnan származnak. A tumbaoldallapok szoborfülkéinek jellegzetes háromkaréjos vimpergás keretelése földrajzilag legközelebb a bécsi Stephansdom hosszházának a pécsi síremlékkal nagyjából egykorú ülőfülkéin jelent meg, de annál egyszerűbb kivitelben. Ennél formailag és funkcionálisan is közelebbi, bár földrajzilag távolabbi emlék XXII. János pápa (1316–1334) avignoni síremléke (1345), (120. kép) itt is a tumbaoldallapokat díszítették hasonló fülkékkel. A sírbaldachin analógiái is Nyugat-Európa felé mutatnak. A hosszoldalán több árkáddal megnyitott, fiálécsoporttal koronázott sírbaldachin a XIV. század második harmadában jelent meg. Korai példája II. Edward gloucesteri síremléke az 1330-as évekből, Stratfordnak, Canterbury érsekének 1348 előtt készített sírja a canterbury-i katedrálisban vagy Hugh Despenser és felesége 1349 körüli síremléke Tewkesbury apátsági templomában. Angliai mintaképek alapján készült XXII. János pápa fent említett síremléke is 1345-ben.

E típusnak a pécsihez közelebb álló változatát képviseli VI. Ince pápa (1352–1362) síremléke Villeneuve-les-Avignon általa alapított karthauzi kolostorában (121. kép). A baldachinos síremléken belül a sírkő különálló talapzatra helyezését figyelhetjük meg Pierre de la Jugée narbonne-i érsek síremlékén a narbonne-i székesegyházban (122. kép). A baldachinos síremlék egyik hosszoldalán

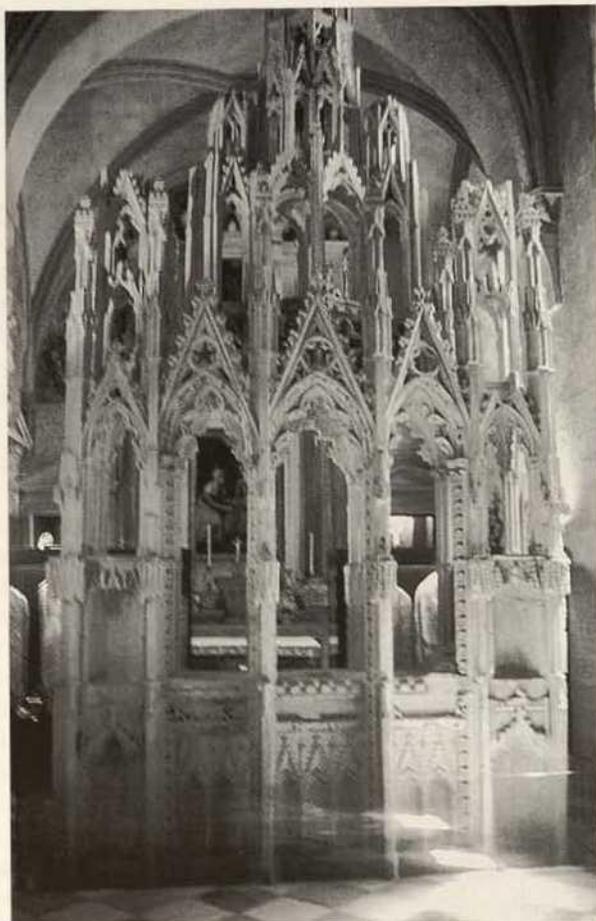

Abb. 120. Grabdenkmal Papst Johannes XXII. in der Kathedrale zu Avignon (1345)
120. kép. XXII. János pápa síremléke (1345) az avignoni székesegyházban

auch in der Feinheit ihrer Ausführung und ihrem bildhauerischen Stil von den übrigen Steinmetzarbeiten ab. Angesichts dessen, daß sie die wichtigsten figuralen Bestandteile des Grabdenkmals bildeten, hat man mit ihrer Anfertigung gewiß einen anderen Bildhauer beauftragt, der auf höherem Niveau arbeitete und einen moderneren Stil vertrat. Da das Anbringen dieser Plastiken auch nach Fertigstellung der Architektur möglich war, und offenbar sogar erst nach erfolgter Bestattung aktuell wurde, könnten sie, wenn auch nicht notwendigerweise, etwas später als die übrigen Teile des Grabdenkmals entstanden sein.

Die Plazierung – im Verhältnis zur Mittelachse des Kirchenschiffs verschobene Lage und Ausrichtung nach einer der Nebenkappen – sowie die asymmetrische Ausbildung des Grabdenkmals – mit einer offenen und einer teilweise geschlossenen Längsseite – zeugen davon, daß es an die östlichste der nördlichen Seitenkapelle grenzte und, als man diese zur Grabkapelle umgestaltete, offenbar zusammen mit deren Einrichtung erbaut wurde. In Anbetracht dessen ist es durchaus denkbar, daß manche der in der Grabgrube gefundenen Steinfragmente, insbesondere Skulpturen, zu dieser Nebenkappe gehört haben, bzw. einzelne Steinmetzarbeiten, beispielsweise Wandpfeiler, Skulpturenbaldachine, auch aus dem Haupt-

tömör fallal való lezárására, illetve e falnak közepén egy ablakkal való áttörésére későbbi példa Guillaume de Vienne roueni érsek egykori síremléke a burgundiai Saint-Seine apátsági templomában (1408) (123. kép). A pécsi síremlék avignoni, franciaországi kapcsolatait készítettőjének személye magyarázhatja, hiszen Vilmos püspök I. Lajos magyar király diplomatájaként többször megfordult az avignoni pápai udvarban, ahol alkalma nyílt megtekinteni az akkoriban még új pápai síremlékeket, és esetleg rajzokat is beszerezhetett róluk, amelyeket mintaképként felhasználhatott saját síremlékének megrendelésekor.

A gótikus baldachinos síremléktípus jelenlegi ismereteink szerint meglehetősen ritka lehetett a középkori Magyarországon. Talán nem véletlen, hogy épp Pécs közelében, a pécsváradi apátságban állítottak egy hasonlót a XV. században.

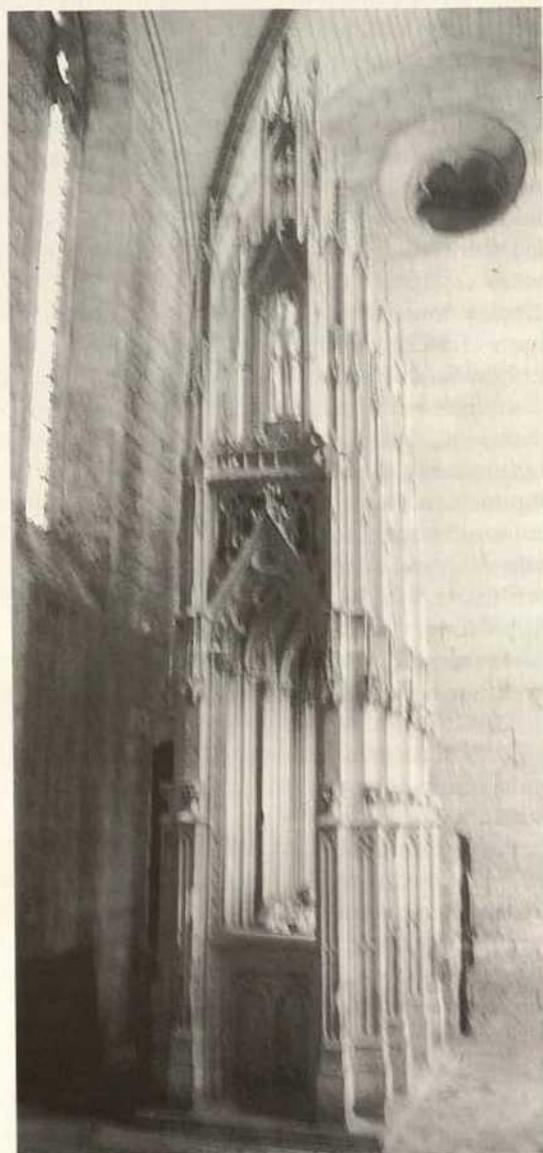

Abb. 121. Grabdenkmal Papst Innozenz VI. im Kartäuserkloster von Villeneuve-les-Avignon
121. kép. VI. Ince pápa síremléke Villeneuve-les-Avignon karthauzi kolostorában

gebäude hierher gelangt sein könnten.

Der Platz des Grabdenkmals (in der bischöflichen Privatkapelle) und der Stil seiner in die zweite Hälfte des 14. Jahrhunderts zu datierenden Steinmetzarbeiten ermöglichen eine nahezu eindeutige Identifizierung seines Eigentümers, und zwar in der Person des Pécs-er Bischofs Wilhelm von Bergzabern (1361–1374). Der repräsentative Typ des gotischen Grabdenkmals mit Baldachin hat sich im 13.–14. Jahrhundert in ganz Europa verbreitet. In Ungarn standen zu dieser Zeit vielleicht schon Vertreter dieses Typs in der Basilika von Székesfehérvár (Stuhlweißenburg), dies waren jedoch Baldachine mit Wimperg und einer Arkadenöffnung. Die Vorbilder des Pécs-er Grabdenkmals sind anderer Provenienz. Die geographisch naheliegendste Parallele zur typischen dreipaßförmigen Wimpergumrahmung der Skulpturenischen der Tumbaseitenplatten erschien – wengleich in einfacherer Ausführung – an den mit dem Pécs-er Grabdenkmal im großen und ganzen gleichaltrigen Sitznischen des Langhauses der Wiener Stephanskirche. Ein der Form und Funktion nach noch näher verwandtes, in geographischer Hinsicht aber weiter entferntes Denkmal ist das Grabmal von Papst Johannes XXII. (1316–1334) in Avignon (1345) (Abb. 120), wo man die Seitenplatten der Tumba mit ähnlichen Nischen schmückte. Auch die Analogien des Grabbaldachins weisen in Richtung Westeuropa. Der an der Längsseite durch mehrere Arkaden geöffnete und von einer Fialengruppe bekrönte Grabbaldachin tauchte im zweiten Drittel des 14. Jahrhunderts auf. Frühe Beispiele dafür sind das aus den 1330er Jahren stammende Grabmal Edwards II. in Gloucester, das vor 1348 entstandene Grab Stratfords, des Erzbischofs von Canterbury, in der Kathedrale zu Canterbury oder das um 1349 für Hugh Despenser und seine Gemahlin errichtete Grabmal in der Abteikirche Tewkesbury. Anhand englischer Vorbilder schuf man 1345 auch das oben erwähnte Grabdenkmal für Papst Johannes XXII.

Eine der Pécs-er näherstehendere Variante dieses Typs vertritt das Grabmal Papst Innozenz VI. (1352–1362) in dem von ihm gegründeten Kartäuserkloster zu Villeneuve-les-Avignon (Abb. 121). Die Platzierung des Grabsteins auf einem gesonderten Postament innerhalb des Grabdenkmals mit Baldachin kann am Grabmal von Pierre de la Jugée (Abb. 122), des Erzbischofs von Narbonne, in der dortigen Kathedrale beobachtet werden. Wie man eine der Langseiten des Baldachingrabmals durch eine massive Mauer abschloß bzw. die Mitte dieser Mauer mit einem Fenster durchbrach, zeigt als späteres Beispiel das ehemalige Grabdenkmal des Erzbischofs von Rouen, Guillaume de Vienne, in der Abteikirche im burgundischen Saint-Seine (1408) (Abb. 123). Die Erklärung für die Beziehungen des Pécs-er Grabdenkmals zu Frankreich im allgemeinen und zu Avignon im besonderen dürfte in der Person des Auftraggebers liegen. Hatte Bischof Wilhelm als Diplomat des ungarischen Königs Ludwig I. doch mehrfach Gelegenheit, am päpstlichen Hof in Avignon zu weilen, wo er die damals noch neuen päpstlichen Grabdenkmäler besichtigen und sich davon eventuell auch Zeichnungen beschaffen konnte, die er dann bei der Bestellung seines eigenen Grabdenkmals als Muster verwendet haben mag.

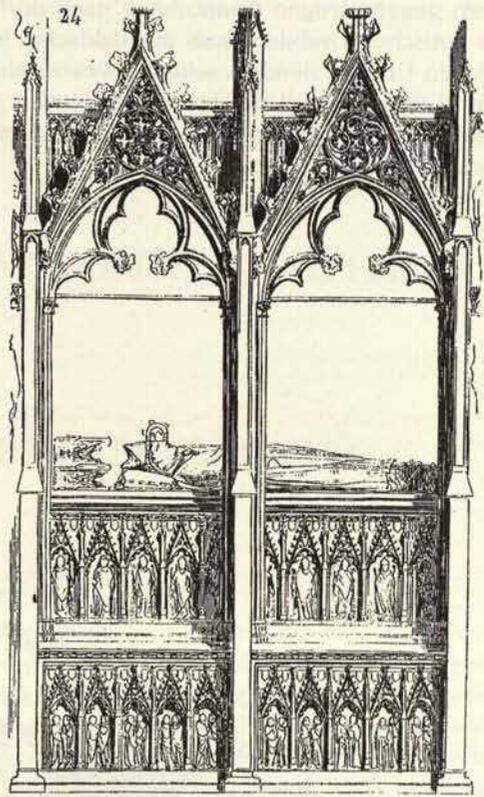

Abb. 122. Grabdenkmal des Pierre de la Jugée, Erzbischof von Narbonne, in der Kathedrale zu Narbonne

122. kép. Pierre de la Jugée narbonne-i érsek síremléke a narbonne-i székesegyházban

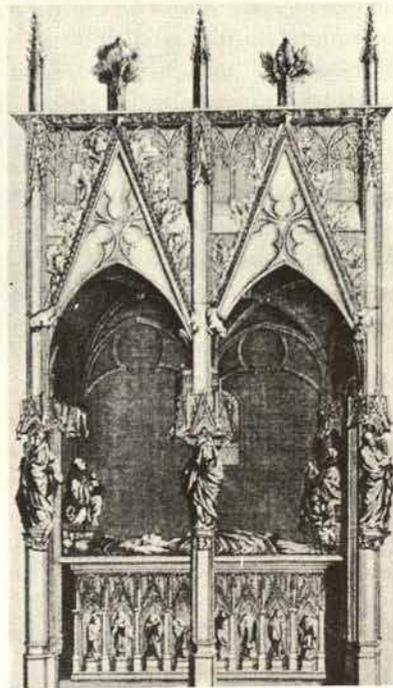

Abb. 123. Ehemaliges Grabdenkmal des Guillaume de Vienne, Erzbischof von Rouen, in der Abteikirche im burgundischen Saint-Seine (1408)

123. kép. Guillaume de Vienne roueni érsek egykori síremléke a burgundiai Saint-Seine apátság templomában (1408)

Unseren gegenwärtigen Kenntnissen nach dürfte der Typ des gotischen Grabdenkmals mit Baldachin im mittelalterlichen Ungarn ziemlich selten gewesen sein. Und vielleicht ist es kein Zufall, daß im 15. Jahrhundert gerade in der Nähe von Pécs, in der Abtei zu Pécsvárad, ein ähnliches Grabdenkmal errichtet wurde.

